



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

186/420

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF
DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

BIND XVI

DECEMBER 1946

HÆFTE 4

H. HAGERUPS FORLAG — KØBENHAVN

BØGER INDSENDTE TIL REDAKTIONEN

- De fem lange Aar. Skildring af Danmark under Besættelsen 1940—45 ved *Johs. Brøndsted* og *Knud Gedde*, under Medvirkning af *Erik Rasmussen* og *Helge Larsen*. (Vil komme i 3 Bd.). Hefte 14—18 = Bd. II, S. 833—1012 + Bd. III, S. 1021—1152. (Gyldendal). Pris pr. Hefte 4 Kr. (ialt 24 Hefter).
- Danmarks gamle Personnavne. I. Fornavne. Paa Carlsbergfondets Bekostning udg. af *Gunnar Knudsen* og *Mar. Kristensen* under Medvirkn. af *Rik. Hornby*. 10. Hefte. Sp. 1421—1580 = *Thrugils — Wilkén*. (Gad). Pris pr. Hefte 3 Kr. (ialt 11 Hefter + 6—7 Hefter Tilnavne).
- Peder Kyhn Flint*: Hornsved eller Jægerspris Skov. De ældste Ejendomme og deres Beboere gennem Tiderne. 108 S. (Komm. Bogh. E. Rose, Frederikssund).
- Troels Fink*: Rids af Sønderjyllands Historie. Vi og vor Fortid Nr. 11. 2. Udg. 218 S. (Schultz). Pris 5,75 Kr.
- Rasmus Mortensen*: Balle Sogn. Af Silkeborgegnens Historie. 339 S. (Silkeborg Centralbiblioteks Forlag).
- Aktstykker vedr. Kreditanstalt Vogelgesangs Tilblivelse. Skrifter udg. af Hist. Samf. f. Sønderjylland. Nr. 7. 81 S. (Gyldendal).
- August Korse*: Broagerlands Historie. III. Alm. Del. Historie før Udstykningstiden m. m. Hefte A. S. 1—32. (Forf.: *Jørg. Schmidt*). (Faas hos *Aug. Korse*, Broager). Pris pr. Hefte 2,50 Kr.
- En By, en Slægt, en Forretning gennem 100 Aar. Fire Generationer Myhrmann i Sæby. Ved *Aug. F. Schmidt*. 76 S. (Oluf Myhrmann, Sæby).
- Hakon Stangerup*: Kulturkampen. I. 1872—77. 228 S. II. 1878—83. 288 S. (Gyldendal). Pris 26 Kr.
- Arkæologisk Tidsskrift udgivet af en Kreds af danske Amatørarkæologer. 1946, Nr. 1. S. 1—16. (P. Skovgaard, Sct. Mogensgade 7, Viborg).
- Køge Museum 1896—1946. 89 S. (Køge Museum).
- Flensborgeren, Professor *Christian Paulsens Dagbøger* ved *Knud Fabricius* og *Johs. Lomholt-Thomsen*. 430 S. (Gyldendal).
- Frit Danmarks Hvidbog. Besættelsestiden i Dokumenter og Kommentarer II. 554 S. (Thaning & Appel).
- Festskrift til *Erik Arup* den 22. November 1946. Red. *Astrid Friis* og *Alb. Olsen*. 316 S. (Gyldendal).
- E. A. Hobolt*: Anholt i Fortid og Nutid. 158 S. + Kort. (Gyldendal). Pris 7,85 Kr.

BESÆTTELSESTIDENS ARKIVER

Af *Axel Linvald*¹⁾.

Ingen vil være i Tvivl om, at vor Tidsalder efterlader Efterverdenen en større Rigdom paa historiske Kilder end noget tidligere Tidsrum i Menneskeslægtens Historie. Alligevel vil Arkivmænd i mistrøstige Øjeblikke kunne spørge, om de vældige Papirmasser, som opsamles, nu ogsaa giver fyldestgørende Oplysninger om de Problemer, som det bliver Opgaven for Fremtidens Historieskrivning at kaste Lys over.

Enhver, som arbejder med den nyeste Tids Historie, vil kunne bekræfte, at det tit og mange Gange er ligesaa umuligt at besvare vigtige Spørgsmaal, som inden for tidligere Perioder.

For slet ikke at tale om, at det efterladte Kildemateriale er saa omfattende, at det baade for Enkeltmænd, for Arkiverne og for de historiske Forskningsinstitutter kan synes en uoverkommelig Opgave at gennemarbejde det og udskille dets værdifulde Dele.

For Besættelsestidens Vedkommende og for Skildringen af dens Vilkaar gør der sig yderligere en Række Vanskeligheder gældende. Landsarkivar Hvidtfeldt har i en udmærket Artikel i sidste Hæfte af dette Tidsskrift gjort Rede for de vigtigste af dem. I det følgende fremhæves derfor kun nogle enkelte Forhold som i særlig Grad øver sin Virkning.

Navnlig Aviserne giver som Følge af Censuren og af Tyskernes Trusler og Indgreb kun ufyldstgørende Udtryk for Befolkningens skiftende *Anskuelser og Stemninger*. Selvfølgelig inde-

¹⁾ Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde paa Kronborg den 31. August 1946.

holder de mange Fingerpeg, og kan der læses adskilligt mellem Linierne. Alene den nuværende Generation, som oplevede Begivenhederne, vil dog være i Stand til at opfatte alle Hentydninger. I Eftertiden vil man ikke kunne forudsætte den samme Lydhørhed.

Den officielle Statistik og Skattematerialet vil altid belyse Hovedtrækkene i *den økonomiske Udvikling* og dens vigtigste Forandringer. Ligesaa sikkert er det, at Tyskernes mægtige Opkøb og omfattende Anlæg har haft mangfoldige Følger, som kun ufuldstændigt sætter Spor i det almindelige Kildemateriale. Vi har i Dag et Indtryk af deres Indflydelse, men dog vanskeligt ved at give præcise Oplysninger. Eftertiden vil være endnu uheldigere stillet, naar det gælder om at paavise Besættelsens økonomiske Virkninger i de forskellige Befolkningsklasser og Landsdele.

For Skildringen af Besættelsestidens *politiske Historie* kommer det i Betragtning, at de danske Statsmyndigheder, Rigsdag og Ministre, Ministerierne og alle deres Embedsmænd i Centraladministrationen og rundt om i Landet langtfra var eneraadende for Styrelsen. Til den ene Side gjorde Besættelsesmagtens Indflydelse sig gældende, til den anden Side Modstandsbevægelsen og dens forskellige Organisationer. Selv om det danske Centralstyre og Embedsmaskineri aldrig blev sat ud af Spillet, vil det sikkert vise sig at være en uundgaelig Følge af Tilstedeværelsen af de særlige Magtcentra, at Embedsarkiverne faar formindsket Betydning for Fremtidens Fremstillinger af Besættelsestidens Historie.

Som et fjerde Forhold, der gør sig gældende, maa fremhæves, at den almindelige *Usikkerhed og Trusel* mod Liv og Sikkerhed, for hvilken alle offentlige og indflydelsesrige Personer har været udsat, har forringet Omfanget og Betydningen af det private Kildestof, Breve og Optegnelser, som i saa væsentlig Grad giver Bidrag til en Tidsalders mere intime Historie og Oplysninger om dens Enkeltmænds Indflydelse og Motiver.

Af de fremhævede Momenter maa man først og fremmest drage Konsekvensen, at det for Fremtidens Historieforskning vil

faa afgørende Betydning, om vi alle, Myndigheder og Private, hver i sin Kreds og inden for sit Omraade, sørger for, at intet endnu bevaret værdifuldt Kildestof gaar til Grunde.

At overordentlig meget allerede og med Forsæt er blevet tilintetgjort, kan der ikke være Tvivl om. Det er ovenfor nævnt, at Besættelsestidens Farer utvivlsomt medførte, at mange Private brændte deres Papirer. Ogsaa af Statsstyrelsens Arkivalier er der sikkert blevet tilintetgjort adskilligt, hvis Eksistens omkring de særlig farlige Tidspunkter, 9. April 1940, 29. August 1943 og 19. September 1944, kunde have forvoldt ubodelige Ulykker. For slet ikke at tale om de store Mængder af Breve og Optegnelser, som Besættelsesmagts Myndigheder og danske Nazist-Organisationers Ledelse, tyske Embedsmænd, danske Nazister og Kollaboratører har anset for kompromitterende.

Lad være, at det store Retsopgør, som har været nødvendigt, har medført Ødelæggelser, som ellers vilde være undgaaet. Paa den anden Side er det ligesaa sikkert, at det gennem de hurtige Beslaglæggelser, som har fundet Sted, er lykkedes at redde adskilligt, som ellers vilde være gaaet til Grunde. Lad saa være, at Politi og andre Retsmyndigheder fortrinsvis har haft deres Opmærksomhed henvendt paa Materiale, som er af Betydning for de forskellige Retssager. Breve og Samlinger, som »kun« har historisk Interesse, har de naturligt nok vist mindre Omsorg.

Alt i alt er der ingen Tvivl om, at der gennem Beslaglæggelsen og gennem de mange Retssager bliver tilvejebragt et overordentlig omfattende Materiale, der paa mange Maader kaster Lys over Besættelsestidens Historie, og som før eller senere havner i vore offentlige Arkiver og der bliver tilgængelige for den historiske Forskning.

Vanskeligere er det at sikre det mangeartede Materiale, som stammer fra de Magtcentra, der var uafhængige af den danske Stat og dens Embedsmænd: *Modstandsbevægelsens Samlinger og Besættelsesmagts Arkiver.*

Naturligvis maa man være klar over, at det ikke har været *Modstandsbevægelsens* Opgave at danne Arkiver. Tværtimod maatte det i Besættelsestiden være dens Bestræbelse, at dens Or-

ganisationer og Handlinger i saa ringe Grad som muligt efterlod sig skriftlige Spor. Da man dog kunde formode, at et og andet var i Behold, som kunde faa historisk Interesse, har Rigsarkivet allerede tidligt, i Juni 1945, henvendt sig til en Række af Frihedsraadets Medlemmer og til andre af Modstandsbevægelsens ledende Mænd, paakaldt deres Interesse for Spørgsmaalet og bedt dem gøre, hvad de formaaede, for at Papirer og Optegnelser, som de raadede over, eller hvis Skæbne de havde Indflydelse paa, maatte blive afleveret til Rigsarkivet. Selvfølgelig har man samtidig fremhævet, at dette paa Forhaand underkaster sig de Betingelser med Hensyn til Tilgængelighed, Benyttelse og andet, som de nuværende Besiddere maatte ønske fastsat.

Svarene viser deres Forstaaelse for Sagens Betydning.

Væsentlige Resultater er allerede opnaaet. Gennem Folketingsmand J. Christmas Møllers Bestræbelser er saaledes det store Arkiv, som er opstaaet omkring *Det danske Raad i London*, blevet afleveret til Rigsarkivet. Da *Christmas Møller* tillige har depone-ret sine egne omfattende Optegnelser og Papirer vedrørende hans Ophold og Virksomhed i England, raader Rigsarkivet allerede nu over et meget væsentligt Kildestof til — om man saa maa sige — Modstandsbevægelsens »udenrigske Historie«.

Jeg kan tilføje, at man ogsaa har Opmærksomheden henvendt paa Samlingerne i Modstandskampens andre udenlandske Magtcentra: *Washington* og *Stockholm*.

Blandt andet er »Dansk—Svensk Flygtningetjeneste«s Arkiv blevet afleveret til Rigsarkivet.

Modstandsbevægelsens største Arkiver stammer fra Tiden omkring Befrielsen og fra det siden da forløbne halvandet Aar. Man tænker i første Række paa det saakaldte »*Centralkartotek*« i Vesterport, paa Arkivet, som tilhører *Frihedsbevægelsens Samraad*, og paa de forskellige *Regions*, *Bykomitéers* og *andre lokale Komitéers Arkiver*. Om dem alle gælder det rimeligvis, at deres væsentligste Indhold drejer sig om Modstandskampens militære Indsats lige før og efter Befrielsen; tillige og ikke mindst om de mangfoldige Sager, som staar i Forbindelse med Udrensningen. Der kan dog ikke være Tvivl om, at de ogsaa kaster Lys over de

forudgaaende Aars Begivenheder. Endnu er de stadig Genstand for Benyttelse og bliver først »afleveringsmodne«, efterhaanden som Modstandsbevægelsens forskellige Organer afvikles. Fra forskellig Side nærer man ogsaa Ønske om, at navnlig Modstandsbevægelsens lokale Arkiver forinden bliver benyttet til Udarbejdelsen af historiske Redegørelser.

Fra alle Sider er der blevet givet Løfte om, at Samlingerne skal blive sikrede og bevaret for den historiske Forskning. Af *Centralkartotekets* omfattende Samlinger vil sikkert en Del kunne tilintetgøres; adskilligt beholder Politiet, og for Restens Vedkommende foreligger der Tilsagn om, at det til sin Tid vil blive overladt Rigsarkivet. Ligeledes vil man kunne regne med, at *Frihedsbevægelsens Samraad* vil tilstille Rigsarkivet sine Samlinger, og at Regionerne og de lokale Komitéers Sager vil blive overgivet til Landsarkiverne.

Tilbage er Spørgsmaalet om de *tyske Arkiver*, som mellem 1940 og 1945 er blevet bygget op her i Landet omkring de mangfoldige tyske Myndigheder: Gesandtskab og Wehrmacht, Gestapo og økonomiske Kontorer. Selvfølgelig kan man gaa ud fra, at Politiet har beslaglagt, hvad det har kunnet komme over. Skal man dømme af Pressens Meddelelser om det Materiale, som danner Grundlaget for Anklagerne mod Tyskernes ledende Mænd, maa man dog antage, at det i stor Udstrækning er lykkedes dem inden Katastrofen at skaffe deres kompromitterende Papirer af Vejen. Imidlertid viser Meddelelserne fra Nürnberg-Processen, at den store internationale Domstol er i Besiddelse af et uhyre Arkivmateriale, som ogsaa har Interesse for Kendskabet til Tysklands Politik og Gerninger i de besatte Lande. Som bekendt har ogsaa Danmark haft sine Repræsentanter i Nürnberg, Politimænd og andre, der har haft Lejlighed til at gennemgaa større eller mindre Dele af disse Samlinger. Adskilligt er da ogsaa blevet stillet til Raadighed for danske Retsmyndigheder. For at sikre dette Kildestof ogsaa for danske Historikere har Rigsarkivet allerede tidligt gjort baade Justits- og Udenrigsministeriet opmærksom paa dets Betydning og henstillet, at man i rette Tid, gennem Afskrivning eller Mikrofotografering, sørger for, at Danmark kommer i varig Besiddelse af alle vigtige tyske Dokumenter, som for

kortere eller længere Tid passerer danske Myndigheder, og som har Betydning for vort Lands Historie i Besættelsestiden.

»Sikringen af Kilder til Besættelsestidens Historie« gælder først og fremmest Bevarelsen af de efterladte *Arkiver*. I Erkendelsen af deres forskellige Mangler og Svagheder — ovenfor er fremhævet nogle af de vigtigste — er man ogsaa kommet ind paa Tanken om hurtigst muligt, saa længe Erindringen om de onde Aar endnu er levende, at supplere det allerede foreliggende Kildestof gennem *planmæssige Indsamlinger af Oplysninger*.

Sikkert nok udkommer der allerede en Rigdom af trykte Skrifter, Breve og Beretninger, historiske Fremstillinger og skønlitterære Skildringer. Man kan ogsaa være forvisset om, at mange af Deltagerne i det store Drama før eller senere vil føle Trang til i Memoirer at gøre Rede for deres Oplevelser og Indsatser. Som nedskrevet af Samtidige har det altsammen en betydelig Værdi, men er ogsaa behæftet med store Mangler. For Fremtidens Historieskrivning vil det blive en vanskelig Opgave at vurdere dets kildemæssige Betydning, skelne mellem Første- og Andenhaands Viden og forklare Fejltagelser, bygge Bro mellem ufuldstændige Efterretninger og efterspore Virkningen af den bevidste og ubevidste Motivforskydning, som har gjort sig gældende.

Samme Forhold — flere eller færre af dem — vil sætte Spor i de omfattende Grupper af Materiale, som skyldes systematiske Indsamlinger af Oplysninger. Det vil føre for vidt at nævne alle de foreliggende Opgaver. Landsarkivar Hvidtfeldt har i den allerede omtalte Artikel i »Fortid og Nutid« anført en Række vigtige Spørgsmaal, som det vil være af Betydning for Fremtidens Historieforskning at faa besvaret. Fra forskellig Side er man allerede i Gang med Arbejdet. Paa Foranledning af »Landsforeningen af danske Internerede i Udlandet« udsender saaledes Institutet for Historie og Samfundsøkonomi Spørgeskemaer til de ca. 5000 Danske, som har siddet i tyske Koncentrationslejre eller Fængsler. Selvfølgelig vil det ogsaa være af Betydning, om man paa lignende Maade kan tilvejebringe Oplysninger om andre Kredse og Begivenheder. Blot som Eksempler kan man nævne »Flugten over Øresund« i de bevægede Oktoberdage 1943, og de mange

forskelligartede Forhold som knytter sig til »Tysklandsarbejderne« Ophold i Tyskland.

Jeg skal nøjes med at fremhæve en enkelt Opgave, som er af Betydning for den *almindelige politiske Historie*.

Sandt at sige har vi til Dato meget ringe Kendskab til Modstandsbevægelsens indre Opbygning og Arbejdsform, til Frihedsraadets Organisation og Forhold til de store Modstandsgrupper, dets Dannelse og Indflydelse paa de forskellige Tidspunkter og dets Forbindelser med Repræsentanterne for de politiske Partier. Hvor meget ved vi om Begivenhederne i Folkestrejkenes Dage og omkring Samlingsministeriets Dannelse, om Statens Finansiering af Modstandsbevægelsen og om dens Forhold til de Allierede?

Som et Eksempel til Efterfølgelse kan man nævne Professor Aage Friis's Indsamling af Materiale om det første Venstreministeriums Dannelse i 1901. Takket være hans Initiativ og personlige Arbejde ligger der nu i Rigsarkivet en Samling udførlige Beretninger, afgivet af alle Forhandlingens Deltagere.

Ogsaa for Besættelsestidens Vedkommende bør der sættes en lignende Indsamling i Gang, under betryggende Former og med Garanti mod for tidlig Offentliggørelse. Som altid vil Resultatet være afhængig af Menneskene, der paatager sig Opgaven, om de har tilstrækkelig Viden til at stille Spørgsmaalene, kritisk Sans og upartisk Interesse, og ikke mindst, om de nyder de paagældendes Tillid og har Evnen til at vække deres Lyst til at ofre Tid og Tanke paa Opgavens tilfredsstillende Løsning.

Besættelsestidens Historie rummer mange Problemer. Adskillige af dens Forudsætninger rækker tilbage i vor Fortid, og dens Følger vil sætte Spor i vor Fremtid. Det sikre er, at vor egen Vurdering Gang efter Gang vil blive underkastet en stadig grundigere Prøvelse.

Det er vor Generations Forpligtelse efter Evne at gøre det muligt for dansk Historieforskning at give sanddru Skildringer af vort Folks Oplevelser i de fem onde Aar og af deres Betydning for vort Land.

De forudgaaende Linjer er et Forsøg paa at vække Interesse for Opgaven og pege paa nogle af Mulighederne for dens Løsning.

KILDER TIL DE ONDE ÅRS HISTORIE

Af *H. Lausten-Thomsen*.¹⁾

Først takker jeg for den ære, Dansk historisk fællesforening viser mig ved at lade mig være med til at indlede dagens drøftelse. Derefter må jeg gøre opmærksom på, at jeg støtter mig særdeles stærkt til landsarkivar Hvidtfeldts store arbejde med hensyn til det foreliggende emne. Han var sekretær for det historiske samfund, jeg har den ære at være formand for, og i al hovedsag er det hans initiativ, der ligger bag, hvad vedkommende historiske samfund har foretaget og foretager sig i sagen.

Det er en selvklar opgave for de historiske samfund at søge at frelse og gemme kilder af historisk værdi for fremtidens granskere, og det ligger nært at spørge om, hvad der især vil kunne kalde ad deres interesse med hensyn til krigens og occupationens år.

En gang var historie næsten helt overvejende fortælling om krigens gerninger, om heldedød, om diplomatisk tovtrækning, om fredstraktater og ny strategiske planer og overvejelser. Det var for den brede offentlighed, det vil praktisk set sige for historieundervisningen, *Johan Ottosens* lærebøger, der her hjemme for 50 år siden viste de ny veje, og nu har historien i de videste kredse fået et nyt åsyn. Vor opgave er nu at lade kommende historikere få mulighed for at se dette åsyn, som det viste sig i krigstiden, fra alle sider og i ethvert skiftende lys. Der er taget fat fra adskillige sider på løsningen af denne opgave. Jeg tør til foredømme nævne *Hans Ellekildes* initiativ, som jeg forøvrigt

¹⁾ Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde paa Kronborg den 31. August 1946.

kun kender fra en kort avismeddelelse, og den allerede af rigsarkivaren nævnte indsamling, der foretages af instituttet for samfundsøkonomi og historie; men det er sikkert det rette, at vi drøfter veje og muligheder for at frelse fra undergang, hvad frelses kan. Vi må bare ikke stille målet for lavt eller for snævert. Vi er nok enige om, at vi hellere må tage 10 ligegyldige optegnelser med end miste en eneste værdifuld.

I Nordslesvig har jeg søgt at støtte indsamling af arkivalier ad to veje: ved personlig henvendelse til interesserede mennesker og ved foredrag i de fire amter for hvert sted særligt indbudte kredse. Også her gælder det ikke at afstikke grænserne for snævert og at få den rette tone over forhandlingerne: Et søvndyssende foredrag er værre end intet. Det har jeg i denne sammenhæng dyrekøbt erfaring for. Endelig har »Hist. samf. for Sønderj.« med støtte fra den kommission, Videnskabernes selskab har nedsat til bevarelse af historisk værdifulde dokumenter, ligefrem lønnet et par mænd i Haderslev vesteramt og i Tønder amt for at undersøge, hvad der findes af arkivalier og for at fremskaffe sådanne til »Det sønderjydske landsarkiv«. Denne sidste vej har ledet ikke så lidt ind i arkivet. Selv om dette arbejde naturligvis må fortsættes, er det ikke nok over for de særlige krav, de sidste tider har ladet opstå.

Modstandsbevægelsens region III har påtaget sig den opgave at indsamle alt det materiale, der kan kaste lys over dennes underjordiske arbejde. Desuden har vi rettet udførlig, skriftlig henvendelse til en mængde mennesker om at nedskrive deres minder fra occupationstiden til henlæggelse i det sønderjydske landsarkiv. Endvidere har landsarkivar Hvidtfeldt som sekretær for »Hist. samf. for Sønderj.« udarbejdet et spørgeskema med ikke færre end 86 spørgsmål. Der har været nogen drøftelse om, til hvem skemaerne kunde sendes i de enkelte sogne: Sognepræster, lærere, sognerådsformænd, formanden for de særlige sønderjydske »Dansk samfund«, der findes i hvert sogn. Jeg er noget rød for, at spørgsmålene går så langt ud i enkeltheder, at de kan kyse adskillige fra at svare; men princippet har også her været: hellere for meget end for lidt. Jeg tvivler meget om, at resultatet bliver

så rigt, som hr. Hvidtfeldt har ventet; men jeg tvivler ikke om, at det vil give resultat. Jeg ved, at der er sogne, hvor man i de sidste dage har samlet interesserede mennesker for at få de pålideligste og alsidigste svar på disse spørgsmål. Det vil dog let gå således, at vi bliver nødt til at holde møder ude i amterne, og det vil jo heller ikke være nogen ulykke. Den personlige påvirkning batter alle tider mest. Ved udsendelsen af eventuelle spørgeskemaer, må man vogte sig for at være for karrig og ikke glemme faren for kun at få kastet lys over forholdene fra den ene side. Vi kan udmærket spørge modstandsbevægelsens medlemmer, men hvorledes skal vi få fat i den modsatte opfattelse? Det kan ikke være vort formål at lade efterslægten få del alene i de synspunkter, der er vore i dag. Naturligvis er de de eneste rigtige for os; men hvad det gælder om, er at lade vore efterkommere få mulighed for at skønne ud fra fremtidens, fra historiens viden, når vi ikke mere er til. At de så vil se på de onde år med lignende øjne som vi, har vi ikke behov at tvivle om; men ud fra større viden, må der kunne vokse større klarhed og renere og tryggere sandhedsopfattelse. Retsprotokoller og politiets akter vil give ikke så lidt; men lad mig pege på, at i Sønderjylland har vi hidtil ikke henvendt os til hjemmetyskere eller til landssvigere. Jeg tror, at det godt vil kunne ske om et par år, om vi ellers får en god og naturlig udvikling; men i dag er det nok utænkelig vanskeligt at opnå noget som helst ad denne vej.

En anden side af spørgsmålet er i Sønderjylland blevet uløst ved min forsømmelighed. I foråret i fjor fik vi tusinder af mennesker hjem over Danmarks grænser fra de tyske koncentrationslejre. Det var det uhyggeligste, jeg har oplevet, selv om den genvundne frihed eller den frihed, der vinkede fra Sverige, kastede sit lyse skær over al elendighed. Da hændtes der ting ved Danmarks sydgrænse, der må og skal skildres således, at fremtiden kan få det rigtige billede af hændelser og stemning. Der var mennesker nok, der kunde have skrevet om deres store oplevelse, — især franske og polske læger og studenter, men også mange andre —. Jeg skænkede det ikke en tanke, var så optaget af det mere påkrævede arbejde, at jeg lod lejligheden gå fra mig

til at vinde emne til historien om Danmarks vagt og kærlighedsgerning ved grænsen.

Så er der de tyske flygtninge i Danmark. Også deres ophold i Danmark er en del af vor skæbne. Man kan vist godt ved henvendelse til lejreledere fremskaffe optegnelser om deres danske oplevelser.

Det samme gælder endnu mere allierede flygtninge, der er i vort land. Deres skæbne ved grænse og i Danmark skal vi også skaffe oplyst så vidt muligt.

Hver for sig har de enkelte emner ikke så stor værdi; men historikernes opgave må være at føje enkelthederne sammen til helhedsbillede, vor opgave som stedlige hjælpere at samle og gemme de mursten, hvoraf historiens bygning opføres. Idag ligger de spredte over markerne; de bør frelses, inden de smuldrer.

MUSEERNE OG KRIGSTIDEN

Af Albert Thomsen¹).

En stor Krig sætter ogsaa sine Spor i Museernes Samlinger. De fleste Museer ejer saaledes større eller mindre Udvalg af Ting og Tryksager fra de slesvigske Krige og fra den første Verdenskrig.

Ogsaa den sidste Krig og de fem Besættelsesaar kræver af os Museumsfolk, at vi i Tide sørger for at indsamle et Materiale, der kan give kommende Slægter en Forestilling om, hvorledes Forholdene var i disse fem skæbnesvangre Aar. Vi skal ikke blot modtage de Sager, som Folk sender os, men ogsaa søge at afrunde Samlingen ved systematisk Indsamling.

Nu kunde man maaske indvende, at det er meningsløst, at alle vore Provinsmuseer hver danner sig sin lille Afdeling for Krigsminder, og at det var mere rationelt at skabe et stort Landsmuseum for disse Ting. Saa vidt jeg ved, har Modstandsbevægelsen da ogsaa arbejdet paa at virkeliggøre denne Tanke.

Men det forekommer mig, at ogsaa de lokale Museer har baade Ret og Pligt til at tilvejebringe deres egen lille Samling af Sager fra de fem Aar. Vi bør blot sørge for, at den virkelig faar et *lokalt Særpræg*, saa den virkelig giver et Billede af Forholdene netop paa vor Egn, i vor By. Hvis vi faar Ting, som stammer andetsteds fra, bør vi sørge for, at de kommer derhen, hvor de naturligt hører hjemme.

Hvad skal nu en saadan Krigssamling i et Provinsmuseum indeholde?

¹) Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde paa Kronborg den 31. August 1946.

Ja, det maa jo naturligvis for en stor Del afhænge af de lokale Forhold under Besættelsen. Denne satte sig jo ikke lige dybe Spor allevegne. Enhver Museumsmand maa selv klare sig sin Opgaves Omfang og Muligheder. Forøvrigt tror jeg, at man de fleste Steder allerede er i Gang med at løse Opgaven.

Jeg kan godt nævne nogle Emner. De fleste er vel selvfølgelige Indsamlingsobjekter, men om nogle kan der diskuteres.

Der er nu først de *trykte og skrevne Sager*: illegale Blade, lokale Aviser med Omtale af større Begivenheder, Plakater og Op-raab — danske og tyske —, lovlige og ulovlige Tryksager, »Schein«, censurerede Breve o. l.

Jeg ved godt, at disse Sager først og fremmest hører hjemme i Biblioteker og Arkiver, men Museerne kan heller ikke undvære dem, for de hører med i det sande Billede af de onde Aar. Dog bør vi ude over Landet hjælpe de nævnte Institutioner med deres Indsamling; vi har jo ofte Dubletter og Sager fra fremmede Egne, som vi maaske kan glæde andre med.

Saa er der *Billederne*. Især Fotografier af Begivenheder som Brande, Sabotagehandlinger, Episoder fra Gadeuroligheder, tyske Transporter, Overrumplingen af det danske Militær og Politi, nedskudte Flyvemaskiner o. m. a. Hos Fotohandlere ligger der ofte Kopier af de Films, som de meget fotograferende Tyskere har indleveret til Fremkaldelse.

Især i Befrielsesdagene i Maj 1945 blev der fotograferet meget, saa det vil være let at faa en god Samling fra disse store Dage.

Ogsaa Films bør vi skaffe os; der blev drejet mange Meter Smalfilms i Majdagene, og det vil ikke være uoverkommeligt at erhverve Kopier af de bedste.

Luftværnet er et Kapitel for sig, og selv om dets Tryksager var temmelig ens Landet over, bør man alligevel gemme nogle af dem, især de lokale.

Noget lignende gælder *Rationeringsmærkerne*; de vil tydeligere end lange Forklaringer give hele Situationen.

Det er straks meget vanskeligere med *Surrogaterne*, alle disse kedelige Sager, som vi endnu ikke er sluppet helt af med. Der er

næppe Tvivl om, at vi kunde faa Vognlæs af dem til sin Tid hos Forretningsfolk; jeg husker endnu alle de ædelmodige Tilbud jeg fik efter Krigen 1918. Men dels fylder det forfærdeligt, og dels er meget af det svært at opbevare og konservere, saa man nødes til at udvise Maadehold. Men noget af det bør gemmes. I nogle Tilfælde kan man nøjes med den tomme Emballage, hvis Reklamer tydeligt vidner om Indholdets Elendighed. Helt kan disse Sager ikke undværes i det sande Billede af de Forhold, vi har gennemlevet, og Synet af dem vil fylde vore Efterkommere med Undren og Medfølelse.

Museerne i de Byer, hvor der laa *tysk Garnison*, vil kunne faa Erindringer om de grønnes Ophold, i Form af Staalhjelme, Vaaben, Flag, Landminer, Opslag o. s. v. Nogle Steder kan der maaske ogsaa skaffes Torturinstrumenter o. lign. Minder om Gestapos og de danske Banditkorps Bedrifter.

Endelig er der de fleste Steder Mulighed for en Mængde Ting, der illustrerer *Frihedsbevægelsens* Indsats, som f. Eks. Containers. Faldskærme, Vaaben og Tryksager.

Her gælder det dog, at det selvfølgelig i første Række maa være Tøjhusmuseets Sag at samle paa Vaaben, saa de lokale Museer bør kun have ganske faa Eksempler liggende. De er ogsaa vanskelige at have i Fred for ungdommelige Museumsgæster. Og man bør aldrig gemme Ammunition, Patroner, Projektiler o. lign. i effektiv Tilstand; det maa først aflades. Ellers er der jo en Risiko for Ulykkestilfælde ad Aare.

Det var nogle Eksempler paa Indsamlingsobjekter. Enhver Museumsmand kunde nævne adskilligt flere.

Men hvad skal vi saa gøre ved alle disse Ting?

Jeg tror, det er fornuftigt, som man nogle Steder har gjort, at *udstille* dem, mens man samler. Saa ser Folk, hvad man har, og hvad der mangler, og derved øges Interessen.

Men mon det saa ikke derefter er klogt at *magasinere* det hele nogle Aar? Og saa kan man jo om 5 eller 10 Aar, naar man har Overblik over Samlingens Omfang og Muligheder, indrette et Skab eller to, eller maaske et helt Lokale til det.

Krigssamlingen er et mærkeligt og broget Blad i den Historiens og Kulturhistoriens folkelige Billedbog, som vore Museer har til Opgave at skabe, men da Besættelsestiden jo formede sig forskelligt i Landets forskellige Egne, er der Mulighed for at give de enkelte Museers Samling fra disse Aar et tydeligt Særpræg, saa baade vore udenbys Gæster, men først og fremmest vore egne Folk, kan faa et klart Indtryk af, hvorledes Forholdene var her i vor By, paa vor Egn.

DE LITTERÆRE KILDER TIL BESÆTTELSENS HISTORIE

Af *Albert Fabritius*¹⁾.

De litterære Kilder til Besættelsestidens Historie er først og fremmest de trykte Bøger, dels dem, der udkom i Besættelse-aarene baade her hjemme og i Udlandet, dels de Skildringer af Tidens Historie, af Enkeltpersoners Oplevelser osv., der er udkommet efter Befrielsen, men dernæst ogsaa de dupligerede eller paa anden Maade mangfoldiggjorte Periodica, Bøger og Plakater, der udkom illegalt under Besættelsen her hjemme.

Nu ligger Landet jo saaledes, at de Bøger osv., der under normale Forhold trykkes her i Landet eller i Udlandet for danske Forlæggeres Regning, falder ind under Loven om Pligtaflevering af 1927, og saaledes efter bestemte Regler afgives til Det kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket i Aarhus og tildels ogsaa til Universitetsbiblioteket. Forsaavidt Pligtafleveringsloven overholdes — og det gør den jo da heldigvis i det store og hele, støttet som den er af Bibliotekernes Kontrolapparat — saa bliver altsaa den legale og officielle Del af Litteraturen afleveret til de tre (respektive to) Biblioteker, og vil saaledes — i hvert Fald i Det kongelige Bibliotek, der jo fungerer som Landets Nationalbibliotek og altsaa har et Bogmuseums Forpligtelser for Øje — blive opbevaret paa betryggende Maade til sene Tider — forsaavidt dette overhovedet i vor usikre Tilværelse er menneskeligt muligt.

Anderledes derimod med den Litteratur, som udkom paa tysk Foranledning. Tyskerne lod jo fremstille en hel Del Plakater og

¹⁾ Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde paa Kronborg den 31. August 1946.

Opslag, dels til internt Brug, dels til Glæde for Befolkningen i Almindelighed — Glæden fremkom som Regel navnlig ved det Dansk, de var affattet paa — og endvidere en ikke ringe Propagandalitteratur, som blev trykt dels herhjemme, dels i Tyskland og undertiden ogsaa andre Steder i Europa, f. Eks. i Norge. Denne Litteratur falder ganske vist for en Dels Vedkommende ogsaa ind under Pligtafleveringsloven, men det kan jo ikke nægtes, at en Del af Bogtrykkerierne — ikke mindst nazistiske Foretagender som Fædrelandets Trykkeri og Trinitatistrykkeriet — tog sig Afleveringspligten temmelig let — overfor dem svigtede jo Bibliotekets sædvanlige Inddrivelsesmidler i nogen Grad, og Bibliotekerne maatte derfor nødvendigvis komme til at savne en Del af denne Litteratur, som jo ogsaa har den største Betydning for Studiet af Besættelsestidens Historie — og endelig kommer saa hertil den Propagandalitteratur, som fremkom fra den anden Side — trykt i Sverige, i England og i Amerika, som vi jo af gode Grunde ikke fik regelmæssig afleveret.

Ogsaa paa disse Felter er det imidlertid lykkedes Det kongelige Bibliotek nogenlunde at dække sit og Forskningens Behov. Straks efter Kapitulationen beslaglagde jo nemlig den danske Stat — dvs. Biblioteket — de her i Landet værende tyske Biblioteker og andre litterære Efterladenskaber, og jeg tror at turde sige, at vi efter de Razziaer, som vi, med en ikke ringe personlig Tilfredsstillelse, foretog paa Dagmarhus, i Bests Villa, i Jernbanegade og i Dronningegaarden, i Informationsbiblioteket paa Trondhjems Plads og i det videnskabelige Institut i Øster Allé, er nogenlunde godt dækkede. Hvad den allierede Propaganda og i Forbindelse dermed De frie Danskes Virksomhed angaar, saa har vi fra Det danske Raad i London faaet en rig Forsyning af Bøger, Piecer og Blade — de egentlige Arkivalier er jo, som naturligt, gaaet til Rigsarkivet — og ogsaa Dansk Pressetjeneste i Stockholm har indsamlet megen Litteratur til os. I denne Forbindelse kan det nævnes, at det er lykkedes os at bevæge Redaktør Niels Grunnet ved Pressens Radioavis til at skænke os Manuskripterne til de danske Radioudsendelser fra Sverige.

Forskningen er saaledes rigtig godt stillet med Hensyn til hele

denne Del af de litterære Kilder. Men hvordan nu med Hensyn til den saakaldte illegale Litteratur?

Som Arkivar Hvidtfeldt har paapeget i sin — under saa mange Synsvinkler — værdifulde og interessante Artikel om Besættelsestidens Kildemateriale i sidste Hæfte af Fortid og Nutid, er jo den illegale Presses historiske Kildeværdi ikke den samme som den legales, og den kan naturligvis ikke være det, naar man betænker under hvilke Forhold, den er blevet skabt. Ikke desto mindre kan der vist næppe være Tvivl om, at Bestræbelserne maa gaa ud paa i saa vidt Omfang som muligt at skabe en komplet Samling af den illegale Litteratur. Det har i hvert Fald paa Det kongelige Bibliotek været det ledende Synspunkt. — Vi havde straks fra første Færd gjort os klart, at det faldt indenfor Bibliotekets Opgaver at samle og saavidt muligt bevare, hvad vi overhovedet kunde faa fat i. Derfor havde Biblioteket ogsaa, da Kapitulationen kom, en meget betydelig Samling af Bøger som af Blade, paa Trods af, at Tyskerne først i December 1944 berøvede os ti Pakker af denne Litteratur — og derfor har vi straks efter Befrielsen stadig propageret for Indsamlingen af illegal Litteratur; saavel ved en stor Udstilling — som vi kunde aabne allerede midt i Juni 1945 — som ved Avisartikler og Radioforedrag har vi henledt Befolkningens Opmærksomhed paa Betydningen af at gemme dette Materiale. Resultatet er heldigvis ikke udeblevet. Vi har nu en meget smuk Samling af illegale Bøger — vel ca. 230 Bind — og jeg mener nogenlunde at være klar over, hvad der derudover er blevet fremstillet af Bøger, som vi forhaabentlig ogsaa efterhaanden faar fat i. En Fortegnelse herover foreligger trykt i min Bog: Besættelsestidens illegale Bøger, der udkom ved Nytaarstid i Aar.

Ogsaa af de illegale Blade har Biblioteket en virkelig imponerende Samling, hvis Ordning imidlertid langt fra er tilendebragt. Det er dog imidlertid allerede nu klart, at den ikke paa langt nær er komplet, og den bliver det vel aldrig nogensinde. Jeg anser det dog som et af de vigtigste Formaal med min Deltagelse i Diskussionen her i Dag at rette en kraftig Henstilling til de lokale historiske Foreninger om at have Opmærksomheden henledt paa Be-

tydningen af at den illegale Litteratur samles og opbevares — og jeg siger det aabent — helst hos os.

Det Stof, som vi i særlig Grad kommer til at mangle, bliver utvivlsomt de smaa lokale Blade — ofte Blade, der kun er kommet i faa Numre og i meget begrænsede Oplag. Det kan være fristende for de lokale Museer eller Biblioteker at opbevare netop dette Stof, som man vil synes har størst Interesse og Betydning i Hjemegnen, men jeg beder om, at man ikke vil overse, hvor langt mere betydningsfuldt det er for det almindelige Studium af Tidens Historie, at Stoffet er centraliseret. Det kongelige Bibliotek vil i Kraft af sin Stilling som Landets Nationalbibliotek og i Kraft af den Samling, som vi allerede har tilvejebragt, være det naturlige Hovedsted for Studiet af dette Materiale. Først, naar det er samlet paa et Sted, vil det være muligt at faa fastslaaet, i hvor høj Grad, det der skete, var hele Befolkningens Kamp imod Besættelsesmagten, og det forekommer mig at maatte være et af de ledende og mest betydningsfulde Synspunkter, naar den Tids Bo skal gøres endeligt op.

Jeg gentager derfor Bibliotekets Opfordring til at indsende Materiale af denne Art til os, og jeg ser ikke rettere end at Repræsentanterne for Provinsmuseerne og for de lokale historiske Foreninger er det rette Forum at appellere til. De har Kontakten med Befolkningen Landet over. De har Forstaaelsen af, hvor nødvendigt det er, at Stoffet indsamles, medens Tid er, og jeg vil gerne tilføje, at Biblioteket er villigt til i hvert enkelt Tilfælde at returnere til Afsenderen den Del af det modtagne Materiale, som vi i Forvejen maatte være i Besiddelse af.

De illegale Blade er vel ikke primære Kilder til Oplysning om, hvad der skete af konkrete Ting ude omkring i Landet — jeg kan i denne Forbindelse nævne, at vi har en meget bedre Kilde i Rigspolitechefens hemmelige Efterretninger, som efter d. 19. September blev fortsat i selve Udenrigsministeriet — et Materiale, som nu beror i Det kongelige Bibliotek — men til Belysning af Tilstande og Stemninger er den illegale Litteratur et uvurderligt og uundværligt Hjælpemiddel.

LITTERATUR OM DANMARKS FORHISTORIE

1941—1944

Af *C. J. Becker.*

Da der for fire Aar siden i dette Tidsskrift blev givet en samlet Omtale af den arkæologiske Litteratur, som gennem 1939 og 1940 havde set Dagens Lys, var det Planen saaledes at standse op for hvert andet Aar og se tilbage paa, hvad der her var udrettet, og hvilke Problemer der havde været Genstand for Behandling. Forskellige Forhold har medført, at to saadanne Perioder maa behandles under eet denne Gang. Hvad der herved kan være tabt gennem længere Tavshed er forhaabentlig indvundet ved den forøgede Klarhed i Linierne, som et større Tidsrum i sig selv giver¹).

Atter denne Gang maa det siges, at Interessen hovedsagelig har samlet sig om Stenalderen. De nærmest foregaaende Aars Studier er paa heldig Maade fortsat og i et saadant Tempo, at saa godt som hvert enkelt Aar har bragt Resultater baade inden for Ældre og Yngre Stenalder, som vil faa Indflydelse paa de fortsatte Studier langt ud over Landets Grænser. Og allerede nu kan det siges, at der ligger saa meget friskt Materiale klar til Behandling, at dansk Stenalderforskning ogsaa i de nærmeste Aar har Mulighed for at møde med overraskende Ting.

Det vigtigste Arbejde inden for Ældre Stenalder er den store og smukke Publikation om Stenalderbopladserne i Aamosen (65).

¹) Det maa bemærkes, at ikke alle de fremkomne Arbejder vil give Anledning til nærmere Omtale i det følgende. En hel Række mindre Ting, hvis Indhold umiddelbart kan aflæses af Titlen, og som i det hele er mere lokalt betonet, vil man af praktiske Hensyn kun finde i en fælles Litteraturliste, som er anbragt umiddelbart efter Oversigten. Herved er det søgt undgaaet, at denne belastes med for mange Enkeltheder; paa den anden Side er Listen gjort saa udførlig, at der ikke med Forsæt er udeladt noget, som under en eller anden Form kan have Interesse for Tidsskriftets Læsere. Listen er nummereret, og der er i Teksten henvist til de enkelte Arbejder ved Numre i Parentes. Endelig kan det nævnes, at en mindre Række udenlandske Arbejder, som delvis behandler danske Forhold, er omtalt i Teksten, men ikke medtaget i Listen.

Efter at det i 1937 var lykkedes Therkel Mathiassen at paavise, at der gennem største Delen af Ældre Stenalder eksisterede en særlig jysk Indlandskultur — den saakaldte Gudenaakultur — som var vidt forskellig fra den udpræget kystbundne Ertebøllekultur, har man haft Opmærksomheden henvendt paa, at et lignende Forhold ogsaa kunde have gjort sig gældende paa Sjælland. Her kendte man fra ældre Tid Maglemose- eller Mullerupkulturens store Indlandsboplads og de gennemgaaende langt yngre Ertebølle-Plads ved Kysterne. Men hvordan Forholdet var mellem de to Kulturer, og navnlig hvordan Udviklingen forløb ved de sjællandske Indsøer og Aaer i Periodens senere Del, var uklart og kun daarligt belyst. Mathiassens nye Undersøgelser har drejet sig om det store midtsjællandske Aamose-Område, hvor der efterhaanden er paavist mere end 60 Stenalderboplads; paa flere af dem er foretaget store Gravninger, og ganske særlig er der Grund til at nævne den udstrakte Øgaard-Plads, hvor flere Aars Undersøgelser har tilvejebragt et af de største og mest rigeholdige Fund fra denne Periode.

Som Resultat af sine Undersøgelser mener Therkel Mathiassen at kunne fastslaa, at der lige fra Maglemosetid til et Stykke ind i Yngre Stenalder, d. v. s. gennem næsten 4000 Aar, har været Bebyggelse i Omraadet. Grundlaget er den klassiske Maglemosekultur; gennem Aartusinderne har den levet videre her i det Indre af Sjælland, men i Tidens Løb under Paavirkning fra forskellige Fremmedgrupper, først og fremmest Ertebøllekulturen og dens Forstadie, den ældre Kystkultur. Ogsaa fra jysk Gudenaakultur og forskellige Yngre Stenalderes Grupper kan der spores Indflydelser. Det synes derfor, som om Kulturudviklingen i Jylland og paa Sjælland til en vis Grad har udviklet sig efter de samme Linier: begge Steder har de gamle Indlandsfolk hævdet deres selvstændige Kultur over for samtidige Kystkulturer, ja maaske endog over for de første Agerbrugsstammer, som dukker op med Begyndelsen af Yngre Stenalder. Arbejdet betegner saaledes et Skridt videre paa den Vej, som Forskningen herhjemme er slaaet ind paa i de seneste Aar; mange af Stenalderens Kulturgrupper betragtes nu som delvis samtidige og parallelløbende, hvorimod man i ældre Tid forsøgte at passe dem ind paa en enkelt Linie, saaledes at den ene direkte skulde afløse den anden. Der kan vist ikke være Tvivl om, at man gennem de nye Synspunkter faar et rigtigere, men unægtelig ogsaa mere kompliceret Billede af hele Kulturudviklingen.

Men mange af de Aamose-Fund, som danner Grundlaget for Mathiassens lige anførte Opfattelse, synes ikke helt paalidelige.

Man har i adskillige Tilfælde Mistanke om, at der ved Bebyggelse til forskellige Tider har fundet en Sammenblanding af Oldsager Sted, som i Virkeligheden er af højst forskellig Alder. Det er vistnok et Spørgsmaal, om den sjællandske Maglemosekultur, selv i afbleget Form og præget af Fremmedindslag, kan følges slet saa langt ned i Tiden som ovenfor antydet. Paa dette Punkt maa man dog i første Række afvente, hvilke Resultater de fortsatte geologiske Undersøgelser i Aamosen vil bringe (jfr. 93).

Et andet Arbejde om Ældre Stenalder er Tandlæge W. Berthelsens Bog om Stenalderbopladsen i Sønderkær og Vejledalen (15). Paa et begrænset Omraade har Forfatteren opsporet ikke mindre end 54 Bopladsen, alle tilhørende Gudenaakulturen. Da det samme Strøg ikke var blevet undersøgt i Forbindelse med Therkel Mathiassens ovenfor nævnte Afhandling om dette Emne, suppleres saaledes vor Viden om den jyske Indlandskultur. Behandlingen af Stoffet er klar og udtømmende og det ledsagende Billedmateriale rigeligt og vel oplysende; ganske særlig er der Grund til at pege paa en hel Række fortrinlige Fotografier, der viser Bopladsernes Beliggenhed i Terrænet. Hovedparten af Materialet er typisk Gudenaakultur i den tidligere kendte Form. En Undtagelse er dog Fundet fra Springbjerg-Pladsen, som tilmed synes at skulle regnes blandt de ældste jyske Bopladsfund. Med sine talrige Mikroliter og yderst daarlige Økse materiale synes det at være den danske Boplads, som har mest Lighed med den store mellemeuropæiske Tardenoisien-Gruppe; allerede tidligere har man ment at kunne spore denne som et kraftigt sydligt Kulturindslag i det jyske Materiale.

Blandt de interessante Enkeltfund fra Tandlæge Berthelsens Omraade er der endelig Grund til at nævne en Stenlægning paa Bopladsen Abildgaard; den er, muligt med Rette, tydet som en primitiv Grav og skulde saaledes være en af de ældste, der overhovedet er kendt herhjemme. Det er en mærkelig Kendsgerning, at vi trods overvældende Rigdom paa Bopladsen fra Ældre Stenalder kun yderst sjældent finder samtidige Grave. Inden for Gudenaakulturen kender vi ikke andre, og fra Ertebøllekulturen og den ældste Kystkultur kommer Antallet af paalidelige Fund ikke over fem, og heraf er de to ældste og sikreste først blevet gjort i de allersidste Aar.

Trods den Interesse, der er vist Indlandskulturerne, er de gammelkendte Grupper ikke glemte. Det var jo med Ertebøllekulturen, at hele den nu paagaende Omvurdering af Ældre Stenalder satte ind; rettere sagt var det med Paavisningen af, at Litorinahavet, som denne Kultur er nøje knyttet til, ikke som tidligere

antaget havde haft en enkelt stor Stigning, men hele fire (se 70). Alle tidligere geologiske Dateringer af Stenalderboplader i Forhold til Strandlinier maa derfor nu revideres, og uden nye Undersøgelser vil man staa ganske usikker over for Tidsfæstelsen af Ertebøllekulturens velkendte Køkkenmøddinger. Der er allerede sat et betydeligt Arbejde ind paa dette Felt, og i Jylland maa Udviklingen nu efter Fremkomsten af Therkel Mathiassens andet store Arbejde (68) siges at ligge fast i Hovedtrækkene. Udgangspunktet i denne Publikation er en stor Boplads ved Dyrholmen SØ for Randers. Den ligger nu langt inde i Landet, men i Stenalderen naaede en smal Udløber af det Sund, som gennemskar Djursland, ind til den. Ved Undersøgelsen, der strakte sig over mange Aar, og som gav rigt Udbytte, kunde udskilles tre Bebyggelsesperioder, som det hver for sig var muligt at fastlægge geologisk. Pladsen har ikke været beboet i eet Stræk; mellem de to første Perioder synes der at være gaaet temmelig lang Tid, ja saa lang, at man udviklingshistorisk maa anbringe en særlig Fase af den jyske Ertebøllekultur her, kendt fra andre Pladser. Man maa saaledes regne med, at denne Kultur falder i fire forskellige Afsnit, og det viser sig, at Udviklingen i store Træk svarer til den, der for faa Aar siden opstilledes for den sjællandske Ertebøllekultur.

Desværre tillader Pladsen ikke at gaa i Enkeltheder med dette Fund, til Trods for at det indeholder virkelig interessante Sager (f. Eks. hele, skæftede Hjortetaksøkser). Dog maa man omtale, at det ved Behandlingen af Knoglematerialet fra Bopladsens ældste Del — og kun her — er lykkedes Magnus Degerbøl for første Gang at paavise Kannibalisme i Oldtiden herhjemme. I en primitiv Fangstkultur som Ertebøllekulturen kan man vanskeligt tillægge Skikken religiøse Motiver; det maa slet og ret være Sult, der ligger bagved. Og det drejer sig ikke om et enkelt Individ, men om mindst en Snes, hvoraf mange unge. En lidt uventet Oplysning om de gode Ertebøllefolk (68 og 31).

Forskellige Enkeltfund er fremlagt i en Række mindre Afhandlinger. Ad pollenanalytisk Vej er det lykkedes at datere fire Fund af Fletværksruser til Ældre Stenalder (9, 13) og saaledes paavise, at et af de mest udbredte Fiskeredskaber ogsaa har staaet til Raadighed for Stenalderens Folk her i Landet. Til Trods for at Fundene er de ældste i deres Art i hele Verden, er Stykkerne teknisk set af ganske samme Slags som Redskaber, der endnu den Dag i Dag anvendes f. Eks. i Sverige og Finland. Det er Moserne, som har bevaret disse skøre Sager gennem Aartusinder. Ved Krigsaarenes store Virksomhed her er der dukket andre

interessante Ting frem som f. Eks. nogle Sager af Rensdyrtak (60), Minder om de første Jægerstammer, der har betraadt vort Land. Et enkelt af disse Stykker — et rigt ornamenteret, hammerlignende Vaaben — er dog næppe helt saa gammelt som de andre og er i det hele ganske gaadefuldt; Sidestykker til det kendes foreløbig ikke. Og fra en midtsjællandsk Mose stammer de hidtil ældste Menneskefremstillinger (23, 59); paa en Urokseknogle er indridset fem smaa fornøjelige Figurer, der trods en noget skematisk Form er de mest realistiske Billeder, der hidtil er bevaret fra Ældre Stenalder. Ejendommeligt nok er der i de sidste Aar dukket endnu to, omtrent samtidige Bensager op, som ogsaa er smykket med primitive Menneskebilleder (afbildet i 65).

Men Yngre Stenalder kan ogsaa være med i denne Omgang, idet hele fire vigtigere Arbejder har set Dagens Lys. Thorvildsens Behandling af Gravfundene fra det ældste Afsnit, Dyssetiden (91) har bragt os et vigtigt Skridt videre, til Trods for at de samme Fund blot 3 og 4 Aar i Forvejen har været Genstand for nærmere Studium. (N. Åberg: Kultur-motsætninger i Danmarks stenålder og J. Brøndsted, Danmarks Oldtid I). Thorvildsen viser nemlig, at Landet i ældre Dyssetid er delt i to Kulturomraader, det ene omfattende Nordjylland, det andet Sydjylland med Øerne. Ikke blot er der mellem disse to Provinser en tydelig Forskel paa Oldsager, særlig Lerkarrene, men de har haft hver sin karakteristiske Gravform. Mod Nord er de saakaldte Jordgrave eneraadende; det er simple Anlæg under lave Høje eller flad Mark og uden de store Sten, som ellers karakteriserer Megalitikulturens Grave. Kun i det sydøstlige Omraade finder vi Dysserne med deres solide Kamre og svære Stenrækker ved Højfoden. I Løbet af Perioden spredes de to Omraaders særlige Elementer over større Dele af Landet, saaledes at Kulturen ned mod Jættestuetid faar et mere ensartet Præg. Som det er vist paa anden Maade (se Referat i 12) bliver den ældste Bondekultur ved Begyndelsen af Yngre Stenalder antagelig bragt her til Landet med indvandrede Folk. Skønt det i Forvejen var vanskeligt at bestemme, hvorfra de nye Stammer kom, bliver Spørgsmaalet ved Paavisningen af to Kulturprovinser i ældre Dyssetid endnu mere indviklet. Vi kan i Dag daarligere end nogensinde angive med Sikkerhed, hvorfra og ad hvilke Veje de første Bønder kom til Landet.

I denne Forbindelse kan der være Grund til at gøre opmærksom paa J. Iversens værdifulde Iagttagelse af, hvorledes denne Indvandring paavirker Skovens Historie og saaledes kan aflæses direkte ud af Mosernes Indhold af Planterester, særlig Pollen (46). Gennem Undersøgelser flere Steder i Landet er det paavist, hvor-

ledes der netop ved Begyndelsen af Yngre Stenalder finder en storstilet Skovrydning Sted. Højskoven gaar forholdsvis pludseligt tilbage, og i Stedet breder urteagtige Planter sig, heriblandt visse Vejbred-Arter, som overalt i Verden plejer at ledsage korn-dyrkende Folk. I Mosernes Tørvelag kan man med andre Ord direkte følge, hvornaar de første Bønder rydder Skoven for at skaffe Plads til Marker og Græsgange til Kvæget. Paavisningen vil faa stor Betydning for det fremtidige Samarbejde mellem Mosegeologi og Arkæologi og er et smukt Eksempel paa, hvorledes man paa Grundlag af rene naturvidenskabelige Undersøgelser ogsaa kan naa frem til kulturhistorisk vigtige Resultater.

I Jættestuetid, det næste Afsnit af Yngre Stenalder, har Forskningen i de senere Aar især været vendt mod Bopladserne. Ganske særlig har J. Winthers store Undersøgelser af langlandske Fund fra Lindø og Troldebjerg bragt en Mængde nyt Stof. Og nu foreligger fra samme Forskers Haand Beretningen om et tredie og lige saa vigtigt Fund, Bopladsen Blandebjerg (98). Den er lidt yngre end Troldebjerg, men paa den anden Side noget ældre end Lindø og bliver saaledes, som Bogens Undertitel angiver, en Slags »Fyldekalk« mellem disse to Pladser. Af stor Interesse er det, at der ved Udgravningen blev gjort nye Fund til Belysning af Stenalderfolkenes religiøse Liv, og at disse Fund bekræfter Iagttagelser fra Troldebjerg. Det berømte Økseoffer herfra blev genfundet paa Blandebjerg, ligesom der blev afdækket en Række af de særlige Ildsteder, som maa have tjent et eller andet sakralt Formaal. Ogsaa Skikken med Nedlæggelse af Flintøkser under Husvæggen — tilsyneladende fuldstændig som den er praktiseret helt op til vor egen Tid — blev paavist paa den nye Plads. Men desuden har Fundet givet et stort og værdifuldt Oldsagsmateriale; ganske særlig er Keramikken interessant, idet den viser en hel Række Former og Mønstre, som betegner noget nyt, der ikke kan afledes af ældre danske Stilarter. Som tidligere paavist er det stærke Strømninger fra Mellemtyskland, der pludselig gør sig gældende.

Fra samme Periode, men sandsynligvis en Smule yngre, er Stenalderbopladsen fra Trelleborg, beskrevet af Therkel Mathiasen (67). Nøjagtig paa samme Sted som det berømte Vikingetidsanlæg har der været en ret udstrakt Stenalderbebyggelse, som desværre er blevet grundigt forstyrret ved de yngre Anlæg paa Pladsen. Det eneste endnu urørte var en Række affaldsfyldte Lergruber, der var skaaret ned i Undergrunden. Hverken i Størrelse eller videnskabelig Værdi kan Pladsen maale sig med Blandebjerg, men da Stedet kun synes at have været beboet gennem ganske kort Tid, og Fundet er frit for fremmede Indblandinger, er det

alligevel af stor Værdi for Udforskningen af Kulturudviklingen i Yngre Stenalder.

Det fjerde store arkæologiske Arbejde om denne Tid er Glob's Studier over den jydsk Enkeltgravskultur (39), som er blevet omtalt andetsteds i »Fortid og Nutid« (XVI, 298). En hel Række mindre Artikler omhandler endelig forskellige Undersøgelser og Enkeltfund. Therkel Mathiassen beskriver en ejendommelig Gravplads fra Harreby i Sønderjylland (61), hvor der er afdækket et Antal Dyssekamre og Jordgrave under flad Mark fra ældre Jættestuetid, og Hans Norling-Christensen fremlægger i en rigt illustreret Artikel Resultatet af en Undersøgelse af Enkeltgravshøje paa Esbjerg-Kanten (77). Blandt Enkeltfundene mærkes særligt en Del gode Mosefund (63, 94).

Inden for Bronzealderen er kun kommet eet mere omfangsrigt Arbejde, men til Gengæld ogsaa af største Betydning. Det er de to første Bind af H. C. Broholms Værk om Danmarks Bronzealder (21). Ogsaa her kan der henvises til en særskilt Anmeldelse, hvor tillige en større Artikel (18—19), der maa betegnes som Forarbejde til Bogen, behandles.

Fra Bronzealderen er Krigsaarenes absolut vigtigste Enkeltfund, de to hornede Bronzehjelme fra Viksø Mose (76). Til trods for at der paa flere Oldtidsfremstillinger fandtes Figurer, hvis Hovedbeklædning var prydet med store, krumme Horn, kendte man før dette Funds Fremkomst ikke saadanne Hjelme i Original; Fundet var derfor en virkelig Overraskelse.

Endelig behandler to Artikler (72, 25) nogle ejendommelige østdanske Helleristninger, bestaaende af haand-lignende Tegn, der er fundet paa flere mindre Sten; to af dem har oprindeligt ligget som Dække over Grave fra Yngre Bronzealder. Foreløbig synes flere Forhold omkring disse Tegn at være ret gaadefulde.

Om Danmarks Jernalder, der i nogen Grad har været forsømt af Forskningen i de senere Aar, foreligger denne Gang en hel Række Arbejder, selv om mange blot behandler enkelte Fund eller snævert afgrænsede Fundgrupper. Blandt de vigtigere maa nævnes en Bog af den svenske Forsker C.-A. Moberg om Kulturforholdene i Jernalderens første Afsnit (Zonengliederungen der vorchristlichen Eisenzeit in Nordeuropa, Lund 1941). Det danske Materiale — for saa vidt det allerede er publiceret — er behandlet paa lige Fod med Skandinaviens og Nordtysklands, og der kan derfor være god Grund til at knytte et Par Bemærkninger til den. Moberg har valgt at give en Skildring af Udviklingen efter de enkelte smaa Tidsafsnit og navnlig under Hensyn til forskellige Kulturprovinser, som han opdeler det store Omraade i. Denne

Oversigt griber helt tilbage til ren Bronzealder og er ført frem til Romersk Jernalder. Den behandler det meget omfangsrige Stof klart og overskueligt, og hele Tiden lægges der særlig Vægt paa, hvorledes Forbindelser mellem de enkelte Provinser viser sig i Materialet. Det er i Virkeligheden Udviklingen i disse Enkeltomraader, som Forfatteren interesserer sig for; thi først ved at faa et indgaaende Kendskab til dem kan man gøre sig Haab om at naa ind paa Livet af de store og vanskelige Problemer, som uløseligt er knyttet til dette Afsnit af europæisk Kulturhistorie. Forholdet er nemlig det, at store Dele af Nordeuropa ved denne Tid bliver fundtomme, saa at sige hvide Pletter paa Kulturkortet. I mange Tilfælde repræsenterer disse Huller i Fundstoffet adskillige Aarhundreder; intet Under, at mange Forskere har prøvet at trænge ind paa dette Felt. Moberg sammenfatter de tidligere Tolkningsforsøg i tre Grupper, alt efter som Fundtomheden er forklaret ved Befolkningens Bortvandring, ved en fuldstændig Isolering af Omraadet, saaledes at dette afskæres fra alle livsvigtige Forbindelser, eller ved gennemgribende Ændringer i Grav- og Offerskikke, hvorved der ikke mere nedlægges Sager i Jorden, og vi saaledes ikke har Midler til at konstatere den materielle Kulturs Efterladenskaber.

Tanken om Udvandring i større Stil afvises bestemt. De fundtomme Perioder forklares ved, at Ændringer i Tilførslerne (Isoleringen), i Levevis og Tankeverden (de nye Skikke) tilsammen bevirker, at det ikke længere er muligt paa arkæologisk Vej at følge de enkelte Provinsers Kulturudvikling. Nordgrænsen for den europæiske Oldtidskultur — for saa vidt den karakteriseres af Mellem- og Sydeuropas materielle og aandelige Kultur — rykkes med andre Ord i dette første Afsnit af Jernalderen kraftigt mod Syd.

Gennem omhyggelige Undersøgelser af Materialet fra de Omraader, hvor Fundfattigdommen ikke er slet saa mærkbar, mener Moberg, at der i vid Udstrækning er Tale om Befolkningskontinuitet. Overført paa de helt fundtomme Provinser betyder det saaledes, at der heller ikke her behøver at være foregaaet større Folkedforskydninger. Kun i eet Tilfælde (den nordjydske Kraghede-Gruppe fra 1. Aarh. f. Chr.) inden for hele Tidsafsnittet kan der være Tale om en samlet Bevægelse, der overensstemmende med dansk Forskning tolkes som en Indvandring fra Sydøst. Mobergs Bog er i det hele et vigtigt Bidrag til Udforskningen af førromersk (eller keltisk) Jernalder. Ved den haardt tiltrængte Bearbejdelse af det for største Delen endnu upublicerede danske Materiale vil den komme til at danne en af de Hjørnesten, hvorpaa der kan bygges videre.

Fra Romersk Jernalder kan noteres Fremlæggelse af to rige Gravfund med indførte Bronzer og Glas, det fynske Kærumgaard-Fund (50) fra Tiden kort efter Chr. F. og den noget yngre sjællandske Grav fra Stenlille (71). I det første Arbejde tager Ole Klindt-Jensen paa bred Basis Spørgsmaalet op om de ældste Fund af importeret romersk Bronzeservice og fastslaar, at disse første Sager alle stammer fra Fabrikker i selve Italien. Senere flyttes Industrierne ud i de romerske Provinser, og det bliver navnlig Virksomheder i Gallien og Nedre-Germanien, som gennem de følgende Aarhundreder forsyner Norden med de saa efterspurgte romerske Produkter. Eksempler paa saadanne provinsialromerske Arbejder finder vi netop i Stenlille-Fundet, hvis bedste Stykker er to Glasbægre, der er smykket med indsløbne Ovaler. Dette Fund bruger Norling-Christensen som Udgangspunkt for en Række Undersøgelser dels over de enkelte Importsagers Herkomst og Udbredelse og dels over kronologiske Spørgsmaal i de første Aarhundreder af vor Tidsregning. Arbejdet indgaar herved i større Sammenhæng, idet samme Forfatter gennem de senere Aar indgaaende har diskuteret disse Problemer i Forbindelse med Materialefremlæggelser.

Ogsaa den svenske Arkæolog Gunnar Ekholm har i en længere Aarrække søgt at belyse de samme Spørgsmaal, men er i mange Enkeltheder naaet til andre Resultater end Norling-Christensen. Hele Sagen er ikke uden Interesse, for gennem disse Importsager har man Mulighed for temmelig nøje Dateringer af den ældre Jernalders enkelte Afsnit. Ganske vist er Materialet og Undersøgelserne bagved af temmelig speciel Art, men skulde nogen af dette Tidsskrifts Læsere ønske at stifte nærmere Bekendtskab med Enkeltheder i den lærde Holmgang, kan der henvises til et Par nye Artikler (36, 82), som repræsenterer de to Forskeres foreløbig sidste Ord i Sagen.

Fra samme Jernaldersperiode stammer et Offerfund af ret usædvanlig Art, udgravet og beskrevet af E. Albrechtsen (5). I en lille fynsk Mose blev der ved Tørvegravning fundet mange Lerkar og Dyreknogler, som ved nærmere Undersøgelse viste sig at være nedlagt i smaa Grupper, hver bestaaende af en Krukke og Lemmeknoglerne af en ung Okse. I flere Tilfælde laa et Reb slynget om Knoglerne, og for Enden af det var fastgjort en Tøjrepæl af Træ. Hver Gruppe Sager maa betegne et Offer til Guderne af samme Art som navnlig træffes almindeligt i jyske Moser. I Reglen har man ladet sig nøje med et eller flere Lerkar, som oprindelig har indeholdt Fødevarer; det fynske Fund vidner saaledes om en langt større Gavmildhed over for de højere Magter.

Men hvilke Magter man paa denne Maade søgte at formilde, er vanskeligt at udtale sig om med Sikkerhed. Forhaabentlig vil der dog kunne skabes større Klarhed her, naar hele denne Gruppe Mosefund er blevet behandlet under eet.

I et særskilt Arbejde har Mogens B. Mackeprang behandlet Keramikken i Yngre Romersk Tid, d. v. s. 3. og 4. Aarh. (57). Bag den udanske, fremmedklingende Titel skjuler der sig en fortjenstfuld Behandling af et Fundstof, som hidtil ikke har været udnyttet. Med Udgangspunkt i samlede Gravfund med Bøjlenaale og Lerkar har Mackeprang delt det store Materiale i en ældre og yngre Gruppe, udfyldende hver et af de to Aarhundreder. Samtidig tages der i vid Udstrækning Hensyn til de forskellige Landsdeles særlige Udformning af Enkeltheder og til de Kulturforbindelser, som kan have været Aarsag til Dannelsen af lokale Grupper. Materialet fra 3. Aarh. er paa sin Vis det interessanteste, fordi det i Jylland betegner noget nyt, der synes at bryde med den rolige Udvikling, som kan følges i Fundstoffet fra de to foregaaende Aarhundreder. Til Forklaring af de nye Strømninger synes Forfatteren lovlige ensidigt at have hæftet sig ved Paavirkninger sydfra. Som Norling-Christensen ganske kort har berørt i anden Sammenhæng (78) ser det nemlig ud til, at det tværtimod er den sjællandske Udviklingslinie fra Ældre Romersk Tid, som kommer til at præge største Delen af Vestdanmark i 3. Aarh. Muligt ligger der bagved Forhold af politisk Art, og maaske er det sjællandske Præg paa jysk Materiale Udtryk for de første Tegn paa den Udvikling, som i de følgende Aarhundreder fører til Øens handelspolitiske og kulturelle Førerstilling inden for det gammeldanske Omraade.

Det kan her være paa sin Plads at nævne to udenlandske Arbejder, der for en Del behandler dansk Materiale. J. Werners Bog om Smykkepladerne fra det store Mosefund ved Thorsbjerg i Angel (Die beiden Zierscheiben des Thorsberger Moorfundes, Berlin 1941) giver først en udførlig Beskrivelse og Bestemmelse af to lige saa pragtfulde som mærkelige Bronzeplader med rig Udsmykning af Dyre- og Menneskefigurer i presset Sølv- og Guldblik. Medens den ene er af provinsialromersk Arbejde og sandsynligvis er blevet til i Vesttyskland, er den anden Plades Dekoration af nordisk og uden Tvivl dansk Oprindelse. Forf. sammenstiller den med forskellige dyrepnydede Sølvblikarbejder, der særlig er kendt fra rige sjællandske Grave. Disse Stykker har spillet en vis Rolle i Spørgsmaalet om Dyreornamentikkens ældste Historie. Efter en indgaaende Analyse mener Werner — sikkert med Rette — at de er uden Forbindelse med den ældste egentlige

Dyrestil. Hovedparten af Arbejderne stammer fra 3. og første Halvdel af 4. Aarh., men først ca. 100 Aar senere og med et helt andet Kildemateriale ser vi de første Forsøg paa en selvstændig nordisk Dyreornamentik i dette Ords egentlige Betydning dukke op.

Ogsaa Svenskeren Herje Öbergs Bog om Guldrakteaterne (Guldrakteaterna från Nordens folkvandringstid. Uppsala 1942) arbejder for en stor Del med dansk Stof, dog næsten udelukkende med allerede publiceret. Bogens vigtigste Del er en indgaaende og ret speciel Gruppeinddeling af det store Materiale i Forbindelse med Diskussion om de enkelte Typers Oprindelse, medens Forfatteren i saa vigtige Spørgsmaal som Datering og Fortolkning af Stykkerne i det væsentlige bygger paa ældre Undersøgelser.

Fra Jernalderen stammer ogsaa en hel Række Enkeltfund, behandlet i forskellige Arbejder. Særlig kan nævnes nogle smukke og værdifulde Mosefund fra den store Tørvegravning. En Samling af over 300 Bronzeringe fra Smederup i Østjylland (95) og et smukt og velbevaret nordsjællandsk Vejanlæg (52) stammer fra den førromerske Periode, medens det følgende Tidsafsnit kan tegne sig for to værdifulde Samlinger af Sølvsmykker, begge fra Vendsyssel (74—75, 78—79). Norling-Christensens Behandling af disse Fund er meget udførlig og har givet Anledning til en nyttig og stort opsat Oversigtstabel over de enkelte Smykkeformers Udbredelse i danske Fund (i 74). Fra Yngre Romersk Tid maa nævnes to sjællandske Gravfund (20,58) begge rigt udstyret og med indførte Bronzer og Glas. Flere værdifulde Guldfund har ogsaa set Dagens Lys; fra Fyn stammer to, eet med en smukt forarbejdet 4. Aarh.'s Armring (1), der er videt ud, saa den har faaet Maal som Halsring, og eet med to ualmindelig svære Halsringe — med Guld for over 18.000 Kr. — fra 6. Aarh. (17, 4). Endelig har Fundet af et Guldhængesmykke med Menneskefremstillinger givet Mogens Mackeprang Anledning til nærmere Omtale af en Række ganske smaa Menneskefigurer, der enten er stemplet eller udskaaet i Guldblik (56). Disse mærkelige Oldsager, som man fra gammel Tid har kaldt »Guldgubber«, har uden Tvivl været baaret som Amuletter.

Inden for Yngre Jernalder vil der være god Grund til at pege paa tre Arbejder, der ganske vist i første Række beskæftiger sig med svensk-norsk Materiale, men som dog inddrager et betydeligt dansk Fundstof, og hvis Resultater er af den største Interesse for dansk Forskning. Sammenlagt betegner de et stort Skridt fremad i Udforskningen af Dyreornamentikken, som i

Oldtidens sidste fem Aarhundreder er Udtryk for en selvstændig, nordisk-national Kunst af høj Kvalitet, paa samme Tid mærkelig tiltalende og letfattelig for os i Dag. Gennem baade Germansk Tid og Vikingetid pryder disse sikkert komponerede og tit fantastisk udformede Dyremønstre enhver Form for Ornamentalkunst. Inden for den første Periode har man hidtil skelnet mellem tre forskellige Stilarter (Stil I—III), opstillet og defineret for 40 Aar siden af Bernhard Salin i hans berømte Værk om germansk Dyreornamentik. I Forbindelse med Publikationen af den usædvanlig pragtfuldt udstyrede 6. Baadgrav fra Valsgårde (G. Arwidsson, Valsgårde 6. Uppsala 1942) har Greta Arwidsson i et selvstændigt Værk (Vendelstile, Email und Glas im 7.—8. Jahrh. Uppsala 1942) kunnet finde Materialet yderligere, saaledes at man nu maa regne med fem forskellige Stilarter, der for at undgaa Misforstaaelser betegnes Vendelstil A-E. For os har det størst Interesse, at Salins Stil III herved falder i to Grupper, D og E, der vistnok for en Del er samtidige. Udbredelsen er derimod forskellig; Stil D er mest almindelig i Vest- og Sydsandinavien, medens Stil E i hvert Fald til at begynde med er mere østligt orienteret. Tidligere ansaa man Arbejderne i Stil D for at repræsentere en Art kortvarig Overgangsstil og anbragte dem snart inden for Stil II og snart inden for III; efter Fremkomsten af Arwidssons Værk maa de betragtes som Udtryk for en selvstændig og betydningsfuld Stilretning, der i det store og hele falder inden for 8. Aarh.

Saa langt synes der at være Enighed om den nye Inddeling, og ligeledes vil det næppe nogetsteds fremkalde Indsigelse, naar Greta Arwidsson hævder, at de forskellige Stilretninger er blevet til under kraftige Impulser udefra og under stadig Kontakt med førende udenlandske Kunstcentre. Men naar det gælder at udpege, hvorfra de nye Strømninger kommer, er det forbi med Enigheden. Arwidsson mener, at Hovedparten af Fremmedelementerne i Stil D er af frankisk Oprindelse. Men allerede Aaret efter har J. E. Forssander i en levende og skarpsindig Artikel (Irland-Oseberg. Medd. fr. Lunds Univ. hist. mus. 1942—43) — denne fremragende Forskers sidste — taget til Genmæle. Han paaviser, hvorledes man langt snarere maa vende sig mod irsk og irsk-paavirket engelsk Kunst for at finde den nordiske Stils Forbilleder. Forssanders Argumentation forekommer i store Træk overbevisende, og der synes efter den ingen Tvivl om, at de vigtigste Strømninger er udgaaet fra de britiske Øer. Dette har da ogsaa Åberg i det tredie af de nævnte Arbejder (Keltiska och orientalska stilinflytelser i vikingetidens nordiska kunst. Stock-

holm 1941) været inde paa. I sin Paavisning af keltiske 8. Aarh.'s Stilelementer i Nordens Kunst har han netop trukket en Række Arbejder frem, som er typiske for Stil D.

Baade Åberg og Forssander fortsætter Linien med Behandling af tilsvarende keltiske Indflydelser i Vikingetidens Kunst. Særlig indsen for 9. Aarh.'s Dyreornamentik betegner disse Studier en Nyorientering, og de to Artikler skal nok vise sig frugtbare for kommende Forskning. Ved Studiet af Dyreornamentikken i 8. og 9. Aarh. har man gennem helej vort Aarhundrede ikke tillagt de vestlige Strømninger særlig Betydning. Men alligevel er Synspunkterne i de to sidstnævnte Arbejder ikke nye. Allerede 1880 havde Sophus Müller i sin fortrinlige Afhandling om Dyreornamentikken i Norden lagt denne Linie fast. Endnu en Gang maa vi bøje os for denne Forskers sjældne Klarsyn.

De sidste Aar har ogsaa bragt afgørende Nyt om Vikingetiden. Gennem de stort anlagte Udgravninger i Jelling er det lykkedes at skabe Klarhed over mange omtvistede Spørgsmaal og tillige at bringe overraskende, nyt Stof frem. Hidtil har Ejnar Dyggve som Arbejdets Leder blot offentliggjort et Par foreløbige Redegørelser (33, 34, jfr. 35) for Undersøgelsen af Sydhøjen. Indtil den endelige Bearbejdelse af hele Gravningen (Undersøgelser af begge Høje og omkring Kirken) foreligger, skal blot de vigtigste hidtil offentliggjorte Kendsgerninger nævnes, selv om de maa formodes at være almindelig kendte. Sydhøjen, hvis Bygningshistorie klarlagdes i alle Enkeltheder, var ikke rejst over nogen Grav. Ud over en højst ejendommelig, teltlignende Trækonstruktion, der syntes opført i Forbindelse med en Afbrydelse af Højbygningen, indeholdt den intet samtidigt Anlæg. Derimod dækkede den over Rester af to Rækker svære Bautasten, oprindelig Dele af en mægtig, tresidet Indfatning af et helligt Omraade. Dette øjensynlig hedenske Anlæg var sandsynligvis samtidig med den første kongelige Gravlægning i Nordhøjen og Gorms Runesten over Dronning Thyra. Ved Opførelsen af den store Sydhøj, som tidligst kan være foretaget af Harald Blaatand, har man sløjft det saa grundigt, at dets Eksistens først blev kendt ved den store Udgravning. Mange Tvilsspørgsmaal, som Forskningen har diskuteret frem og tilbage gennem de sidste hundrede Aar, er allerede løst, og uden at bruge for stærkt et Udtryk kan det siges, at den endelige Beretning om Udgravningerne maa imødeses med de største Forventninger.

Roar Skovmands Behandling af Skattefundene fra Vikingetid og ældre Middelalder afslutter paa værdig Maade Rækken af de store Jernalderarbejder (88). Disse Fund ligger paa et udpræget

Grænseomraade, ikke blot inden for Forskningen, men ogsaa rent museumsteknisk, idet de er ligelig fordelt mellem tre af Nationalmuseets Afdelinger. Selv om det gennem Aarene ikke har skortet paa Interesse for dem, har denne Splittelse tydeligt sat sit Præg paa Behandlingen; alt efter Uddannelse og Fag har den enkelte Forsker lagt Hovedvægten snart paa Fundenes numismatiske Interesse, snart paa den rent historiske og snart paa den arkæologisk-kunsthistoriske Side. Skovmands Værk forener paa lykkelig Maade alle Synspunkter og lader de forskellige Discipliner yde hver sit Bidrag til Bearbejdelsen. Hertil kommer, at samtlige Fund monografisk er behandlet paa den smukkeste Maade; Arbejdet er et Mønster paa, hvorledes en saadan sluttet Fundgruppe bør behandles, og for fremtidig Forskning vil det være af den største Værdi.

En lille Gruppe Arbejder, omhandlende Oldtidens vigtigste Erhverv, Landbruget, bør maaske behandles for sig. I Landbrugslandet Danmark er det glædeligt at konstatere, hvor langt Udforskningen af denne Næringsvejs ældste Historie er naaet. For faa Aar siden gjorde Gudmund Hatt Status op i en fortrinlig Oversigt (Landbrug i Danmarks Oldtid. København 1938), men i Dag er vi allerede langt videre. Det ovenfor omtalte Arbejde om de første Bønders Landnam og første Skovrydning (46) kunde ligesaa godt være omtalt her. Ogsaa Axel Steenbergs Værk om Høstredskabernes Historie (90) behandler vigtige Sider af dette ældste Landbrug, men da det for nylig er blevet udførligt anmeldt i dette Tidsskrift, vil en Henvisning hertil være tilstrækkelig.

I populær Form har G. Hatt for nylig givet en kort Oversigt over Jernalderens Bondeliv (45), og her er en Del af denne Forskers nyere Materiale omtalt, men kun i rent foreløbig Form. Det er særlig de store systematiske Bopladsudgravninger, som har været oplysende for vort Billede af disse gamle Bondesamfund. Paa samme Maade har samme Forsker i en Skildring af Oldtidsagre i Onsild Herred (44) givet Meddelelse om nye Fund og Iagttagelser vedrørende disse Folks Marker. Ogsaa her gælder det, at Oplysningerne maa betragtes som foreløbige, og man maa med stor Interesse afvente den endelige Bearbejdelse af dette kulturhistorisk saa overordentlig vigtige Fundstof. En enkelt Iagttagelse er dog blevet omtalt lidt mere udførlig (42). Paa flere Pladser er det lykkedes Hatt at paavise Spor af Oldtidsplovens

Virksomhed i Form af tynde Striber, der er ridset gennem Muldlaget ned i Undergrunden. Vigtigt er det, at disse Pløjesor i et enkelt, men helt sikkert Tilfælde lader sig føre tilbage til en tidlig Del af Ældre Bronzealder. Herved er der skabt Bevis for, at Ploven kendtes i en Tid, hvorfra man ellers ikke har fundet Spor af dette Redskab.

Hvad netop Plovene angaar, har Krigsaarenes Mosefund givet os et usædvanligt fint Materiale. Hele fire nye Fund er dukket op og allerede behandlet (38, 40, 8). De to har været af samme Art som den velkendte Døstrup-Plov, og heraf er et Stykke fra Donneruplund endda det bedst bevarede, der kendes. De andre er saakaldte Saale-Arder, en Type, der først i de sidste Aar er paaavist herhjemme, til Trods for at den er afbildet paa Bronzealderens Helleristninger.

De sidste fire Aars arkæologiske Forskning har sat ind paa talrige Omraader. Arbejdet med de mange forskellige Emner og Forskningens ligesom springende Karakter er Udtryk for at Studiet nu søger fremad overalt, hvor der byder sig en Mulighed. Og saaledes vil det sikkert ogsaa blive i de kommende Aar. Meget er allerede i Gang og mere ligger klar til Behandling. Krigsaarenes stærkt forøgede Markarbejde har givet Arkæologerne nyt Arbejdsstof i saadan Fylde og Mængde, at der er meget lidt Sandsynlighed for at Studiet vil stagnere. Vi har i Øjeblikket alle Muligheder for at kunne føre Arbejdet med Udforskningen af Danmarks Forhistorie videre efter de samme heldige Linier, som har været fulgt i det sidste Decennium.

LITTERATURLISTE.

Følgende Forkortelser er anvendt:

Arb. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie.

Acta A. Acta Archaeologica.

NM Arb. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark.

1. *Albrechtsen, Erling:* Guldringen fra Sappesborg. Fynske Aarbøger 1941.
2. —: Apoteker Helweg Mikkelsens Samling. Fynske Aarbøger 1941.
3. —: Nogle yngre Stenalderes Grave i Rinds Herred. Fra Viborg Amt 1941.
4. —: Guldringene fra Sallinglunde. Fynske Aarbøger 1942.
5. —: Et fynsk Offerfund fra den ældre romerske Jernalder. Fynske Aarbøger 1944.
6. *Andersen, Knud:* Stenalderen i Skodborg-Vandfuld Herreder. Hardsyssels Aarbog 1943.
7. —: Opskærping af Kerneøkser — Ægafslag. *Arb.* 1943.
8. *Balslev, U.:* Oldtidsploven fra Hvorslev Mose. Østjysk Hjemstavn 1944.
9. *Becker, C. J.:* Fund af Ruser fra Danmarks Stenalder. *Arb.* 1941.
10. —: En Begravelsesplads hørende til et nordsjællandsk Fiskerleje fra den yngre Bronzealder. *NM. Arb.* 1941.

11. —: Un vase d'argile avec représentation d'animaux gravés datant de l'âge du fer romain. Acta A. XIII.
12. —: Litteratur om Danmarks Forhistorie 1939—40. Fortid og Nutid XIV.
13. —: Et 6000aarigt Fiskeredskab. Fra det gamle Gilleleje 1943.
14. *Berg, Hakon*: Stenalderfund fra Porsmosen. Historisk Samfund for Præstø Amt, Aarboeg 1941.
15. *Berthelsen, William*: Stenalderboplads i Sønderkær og Vejledalen. København 1944.
16. *Breitenstein, Niels*: En nyfunden romersk Guldmedaillon. NM. Arb. 1943.
- 16a. —: De romerske Møntfund fra Gudme Herred. Nordisk numismatisk Arsskrift 1942.
- 16b. —: De romerske Møntfund fra Fyen udenfor Gudme Herred. Nordisk numismatisk Arsskrift 1943.
17. *Broholm, H. C.*: Et fynsk Guldfund fra den germanske Jernalder. NM. Arb. 1942.
18. —: The Bronze Age People of Denmark. Acta A. XIII.
19. —: The Inhabitants of Denmark in the Bronze Age. Corrections and Supplements. Acta A. XV.
20. —: En sjællandsk Grav fra femte Aarhundrede. NM Arb. 1944.
21. —: Danmarks Bronzealder I—II. København 1943—44.
22. *Brøndsted, Johannes*: Vort Folks Oldtidsliv og forhistoriske Minder. I Schultz Danmarks Historie I. København 1941.
23. —: Human Figures on a Danish Mesolithic Urus Bone. Acta A. XI.
24. —: Den forhistoriske Arkæologis Resultater. I Danmarks Kultur ved Aar 1940, udgivet af Det Danske Selskab. I Bind 1941.
25. —: Danish Arm-And-Hand Carvings. Acta A. XII.
26. —: A Frog as a Viking Age Burial Gift. Acta A. XIII.
27. —: Nordisk Arkæologi. I Videnskaben i Dag, ved F. Brandt og Kaj Linderstrøm-Lang. København 1944.
28. —: og *Mathiasen, Therkel*: To Hundrede danske Oldsager. København 1941.
29. *Brøste, K.* og *Fischer-Møller, K.*: Koelbjerg Skelettet. Et Fund fra tidlig Maglemosetid. Aarb. 1943.
30. *Christiansen, Niels A.*: Dobbeltjættestuen ved Græse. Fra Frederiksborg Amt 1944.
31. *Degerbøl, Magnus*: Om Kannibalisme i Danmarks Stenalder. Dyr i Natur og Museum 1941.
32. —: Vort ældste Husdyr, Hunden, og dens Skæbne i Danmark. Dyr i Natur og Museum 1942—43.
33. *Dyggve, Ejnar*: La fouille par le Musée National danois du tertre royal sud à Jelling en 1941. Acta A. XIII.
34. —: Jelling Kongehøje. Udgravningen 1941. NM Arb. 1943.
35. —: Om nordisk Arkitekturopfattelse i Vikingetiden med Udgangspunkt i Jelling. Vejle Amts Aarbøger 1943.
36. *Ekholm, Gunnar*: Den romerske jernalderens kronologi. Aarb. 1943.
37. *Glob, P. V.*: Danske Oldtidsminder. København 1942.
38. —: Pflüge vom Walle-Typus aus Dänemark. Acta A. XIII.
39. —: Studier over den jyske Enkeltgravskultur. Aarb. 1944.
40. —: Donneruplund-Ploven. Vejle Amts Aarbøger 1944.
41. *Hansen Toft, Hans*: Forsvundne Oldtidsminder ved Aabenraa Fjord og Genner Strand. Sønderjysk Maanedsskrift 19.
42. *Hatt, Gudmund*: Forhistoriske Plovfurer i Jylland. Aarb. 1941.
43. —: En sænket og hævet Jernaldersboplads ved Ringkøbing Fjord. Meddelanden från Lunds Universitets geografiska institution 194. (Svensk geografisk årsbok 1942).

44. —: Oldtidsagre i Onsild Herred. Randers Amts historiske Aarbøger 1942.
45. —: Jydsk Bondeliv i ældre Jernalder. Globus 1943.
- 45a. *Haugner, C. C.*: Lollands Oldtidsminder. Nakskov 1941.
46. *Iversen, Johs.*: Landnam i Danmarks Stenalder. Danmarks Geologiske Undersøgelse. II Række. Nr. 66.
47. *Jacobsen, Niels*: Oldtidsgrave fra Koldingegnen. Vejle Amts Aarbøger 1942.
48. —: Restaurerede Oldtidsgrave i Vejstrup Sogn. Vejle Amts Aarbøger 1943.
49. *Jessen, Knud*: Naturforholdene og Mennesket i Danmarks Oldtid. Fortid og Nutid XIII.
50. *Klindt-Jensen, Ole*: La trouvaille de Kærumbaard. Acta A. XII.
51. —: Et bornholmsk Ostekear i europæisk Sammenhæng. Smaaafhandlinger om Bornholm til Peter Thorsen 8. Juli 1942.
52. *Kunwald, Georg*: En Oldtidsvej ved Tibirke Bakker. NM Arb. 1944.
53. *Køie, Mogens*: Tøj fra yngre Bronzealder fremstillet af Nælde (*Urtica dioeca* L.). Aarb. 1943.
54. *Larsen, Knud A.*: Var Kimbrene Jyder? Danske Studier 1943.
55. *Lund, Torben*: Danefælovgivningen og andre Regler om Fund af Sager af historisk Værdi. Juristen XXIV, Nr. 39.
56. *Mackeprang, Mogens B.*: Om de saakaldte »Guldgruber«. NM Arb. 1943.
57. —: Kulturbeziehungen im nordischen Raum des 3.—5. Jahrhunderts. Keramische Studien. Hamburger Schriften zur Vorgeschichte und germanischen Frühgeschichte. 3. Leipzig 1943.
58. —: En Bronzespand med Billedfrise i en Grav fra 3. Aarh. NM Arb. 1941.
59. *Mathiasen, Therkel*: Vore ældste Menneskefremstillinger. NM Arb. 1941.
60. —: Two new Danish Implements of Reindeer Antler. Acta A. XII.
61. —: En Stenalder Gravplads ved Hårreby. Sønderjydske Aarbøger 1942.
62. —: Oldtidsminder i Dyrehaven. Meddelelser fra Historisk-Topografisk Selskab for Gjentofte Kommune. 19. Hefte. 1942.
63. —: Et Udvalg af Aarets Mosefund. NM Arb. 1942.
64. —: Aamose-Undersøgelserne. NM Arb. 1943.
65. —: Stenalderboplads i Aamosen. Nordiske Fortidsminder III, 3. 1943.
66. —: Aamose-Området i Stenalderen. Fra Holbæk Amt. 1944.
67. —: The Stone Age Settlement at Trelleborg. Acta A. XV.
68. —, *Degerbøl, M.* og *Troels-Smith, J.*: Dyrholmen. En Stenalderboplads paa Djursland. Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Arkæologisk-Kulturhistoriske Skrifter. I, 1. 1942.
69. *Neumann, Hans*: Udgravning af en Jættestue i Grarup. Sønderjysk Maanedsskrift 17.
70. *Nordmann, V.*: Nyere Undersøgelser over Litorinatiden i Danmark. Naturens Verden 1941.
71. *Norling-Christensen, Hans*: Der Stenlille-Fund. Acta A. XI.
72. —: Et Bronzealders Helligtegn. NM Arb. 1941.
73. —: Betragtninger over Kulturforholdene i keltisk Jernalder. Fortid og Nutid. XIV.
74. *Norling-Christensen, Hans*: Une trouvaille de parures de l'ancien âge du fer romain faite à Vester Møllerup, Vendsyssel. Acta A. XIII.
75. —: Smykkefundet fra Vester Møllerup. NM Arb. 1943.
76. —: Bronzealderhjelmen fra Viksø. NM Arb. 1943.
77. —: Nye Enkeltgravs fund fra Sydvestjylland. Aarb. 1943.
78. —: Une trouvaille de parures de l'ancien âge du fer romain faite à Gjøstrup, Vendsyssel. Acta A. XIV.
79. —: Gjøstrup-Fundet, et Smykkefund fra den ældre romerske Jernalder. NM Arb. 1944.
80. —: Lidt om Hedsbjerg-Bakkegravets Oldtid. Fra det gamle Gilleleje 1943.

81. —: Oldtidsminder i Varnæs Sogn. Sønderjysk Maanedsskrift 20.
82. —: Den ældre romerske Jernalders Kronologi. Fornvænen 1914.
83. *Raben, J.*: Oldtidsminder i Skelde Kobbelskov. Sønderjysk Maanedsskrift 18.
84. —: Oldtidsmindesmærkerne paa Als restaureres. Sønderjysk Maanedsskrift 20.
85. *Schultz, C. G.*: Vikingehuset paa Trelleborg. NM Arb. 1942.
86. *Simonsen, Poul*: Dyssebygden i Tokkekøb Hegn. Fra Frederiksborg Amt 1944.
87. *Skjerne, G.*: Om Guldhornene. Musikhistorisk Arkiv I. 1941.
88. *Skovmand, Roar*: De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middealder indtil omkring 1150. Aarb. 1942.
89. —: Vesteregns Skattefund. Fra Ribe Amt 1943.
90. *Steensberg, Axel*: Ancient Harvesting Implements. Nationalmuseets Skrifter. Arkæologisk-Historisk Række I. 1943.
91. *Thorvildsen, Knud*: Dyssetidens Gravfund i Danmark. Aarb. 1941.
92. *Thulstrup Christensen, V.*: Oldtidsminder paa Løgstøregnen. Fra Himmerland og Kjær Herred 1942.
93. *Troels-Smith, J.*: Foreløbige Resultater af de geologisk-arkæologiske Undersøgelser i Aamosen. Referat af Foredrag. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, Bind 10, 1942.
94. *Vebæk, C. L.*: Et sjældent Offerfund fra Stenalderen i en Mose i Vester Nebel. Fra Ribe Amt 1944.
95. —: En østjysk Offermose fra keltisk Jernalder. NM Arb. 1944.
96. *Vestergaard Nielsen, S.*: Nye Mosefund fra Himmerland. Fra Himmerland og Kjær Herred 1944.
97. *Winther, Chr.*: Tydning af nogle Helleristningsfigurer. I—IV. Danske Studier 1939, 1940 og 1943.
98. *Winther, J.*: Blandebjerg. Rudkøbing 1943.
99. *Ollgaard, H.*: Skafthapøksen som Kile. Fra Ribe Amt 1944.

ANMELDELSER

Kulturminster.

I 1936 stiftedes Selskabet for dansk Kulturhistorie af en Kreds af Mænd, der repræsenterer alle Grene af kulturhistorisk Forskning. I 1939 begyndte Selskabet at udsende en Publikation under Navnet »Kulturminster«, af hvilken der nu er udkommet fire nydeligt udstyrede Bind (Gyldendal). Dermed er der givet et Grundlag for Bedømmelsen af de Maal, der stræbes imod og de Resultater, der er opnaaet.

Bindet for 1939 indledes med en Programartikel af Dr. phil. *Eiler Nystrøm* om Kulturhistorie, der trækker Linierne op. Dr. Nystrøm minder om den Strid, der i sin Tid stod mellem Troels Lund og Dietrich Schäfer om Kulturhistoriens Berettigelse. Tyskeren Schäfer forherligede den politiske Historie paa Bekostning af Kulturhistorien. Han opfattede Staten som den fornemste den beherskende Genstand i al historisk Forskning og Tænkning. Overfor dette gjorde Troels Lund gældende — og hertil slutter Dr. Nystrøm sig — at det i Virkeligheden er Kendskabet til Samfundenes Kulturhistorie, der muliggør Forstaaelsen af den politiske Historie. Det er Kulturen, der har bundet Menneskene sammen, skabt »Retssædvaner, Omgangsformer, aandelige og litterære Ideer — hele det indre Liv, der binder Samfundets Medlemmer sammen til en Eenhed«. Saaledes opfattet maa Kulturhistorien beskæftige sig med Folkets sociale og økonomiske Liv, dets Sprog, Litteratur, Kunst og Videnskab. Kulturhistorie bliver et Fællesbegreb, der omfatter hele den Side af Historien, der beskæftiger sig med Tilstanden i Almindelighed. Tilstandshistorie kunde man ogsaa kalde den.

Dr. Nystrøm nævner, at denne Opfattelse af Kulturhistoriens Værdi har Rødder tilbage til det 18. Aarh. og slutter med at anerkende den Betydning, som den lokallhistoriske Forskning har netop for denne Gren af Historieforskningen.

De fleste vil nu godtage Kulturhistoriens grundlæggende Betydning for Opfattelsen af Samfundets Vilkaar, og de sidste Aarier har klargjort, at der indenfor Kulturhistoriens Felter er store uopdyrkede Omraader. Det er blot forhavsende at Oprettelsen

af Landsarkiverne, af de mange kulturhistoriske Museer og af de lokalhistoriske Foreninger, ikke har medført en dyberegaaende Behandling af kulturhistoriske Emner. Først med den sidste Tids Bestræbelser for at faa oprettet et Institut for lokalhistorisk Forskning aabnes Mulighed for en Organisation af Kræfterne, og et helt nyt Land vil kunne indvindes for dansk Historieforskning.

Det bør nu vel ikke overses, at der ogsaa før »Kulturminster« har bestaaet Tidsskrifter, der væsentligt har behandlet kulturhistoriske Emner. Indholdet af nærværende Tidsskrift har ganske overvejende været af kulturhistorisk Art; det samme var Tilfældet med det desværre nu afdøde »Fra Arkiv og Museum«. Det hindrer naturligvis ikke, at der ogsaa for det nye Tidsskrift vil være Plads, og at det vil have en Opgave at løse.

I de nu udkomne Bind »Kulturminster« er der mange udmærkede Bidrag. Der er en hel Del Teaterhistorie, Dr. phil. Torben Krogh har skrevet om Tivolipantomins Oprindelse. »Bag Barokteatrets Kulisser« og om Den kgl. Ballet før Aug. Bournonville. Chr. Elling, der er mere produktiv end de fleste andre danske Kunsthistorikere, har i hvert Bind behandlet et arkitekturhistorisk eller kunsthistorisk Emne fra København, Georg Galster har skrevet et Par Afhandlinger med Tilknytning til Numismatiken, og H. Langberg har givet et fornøjeligt Billede af Wessels Hjem paa Graabrødre Torv.

Det er altsammen saare nydeligt, men man spørger sig selv, om der ikke er Kulturminster udenfor København. Indtil nu er det kun faa, der har fundet Behandling i denne Skriftrække. H. P. Hansen, Herning, har publiceret den morsomme Regnskabsbog, som Præsten Hr. Stafen førte i 1672—1712, og som virkelig giver et Kulturbillede af en midtjydske Præsts Liv, og Margrethe Hald har skrevet den meget vægtige Afhandling om Nælder og Nældetøj. Men at der ogsaa udenfor København findes arkitekturhistoriske Værdier, viser Otto Norns to Afhandlinger henholdsvis om et Par Renæssancekapeller i Østjylland og om Bygmester Anders Kruse, som virkede i Østjylland.

Skriftrækkens Navn »Kulturminster« leder Tanken hen paa en Potpourrikrugke; man linder Laaget og det dufter af en fin og svunden Tid. Det er naturligt, at netop det 18. Aarhundredes København giver saa mange Emner, men om Tidsskriftet skal naa sit Maal, maatte det bringe Behandlinger af Emner fra flere Felter. Paa en vis Maade kommer det som en Afløser af »Fra Arkiv og Museum«, men man synes, at dette Tidsskrift var præget af en mere umiddelbar Forskerglæde. Det er et ejendommeligt Forhold, at samtidig med at den kulturhistoriske Forsknings Betydning er ved at blive ydet Retfærdighed, og samtidig med at de lokal-

historiske Foreninger er skudt op i stort Tal og Arkiver og Museer hver for sig har gjort et Arbejde for Kulturhistorien, samtidig er Forskerglæden bleven blegsottig.

Der er Brug for et kulturhistorisk Tidsskrift, som hviler paa et bredt Grundlag, i den Forstand, at det ikke lægger Hovedvægten paa Hovedstadens Kulturhistorie. Fremtiden vil vise, om »Kulturmindere« kan løse denne Opgave, eller om andre Tidsskrifter, der virker i denne Retning, skulde have Mulighed for at tage den op.

Svend Larsen.

J. S. Vanggaard.

J. S. Vanggaard: Oplevelser. Mennesker. Synspunkter. Munksgaard 1945.

Ved vendelboen, statsrevisor, fhv. folketingsmand *J. S. Vanggaard's* død sidst på året 1945 — få dage efter at han var fyldt 70 — mistede dansk politik en af dens forholdsvis få særprægede personligheder. Venner og meningsfæller af den afdøde vil imidlertid kunne glæde sig over, at det var lykkedes ham et godt halvt års tid før at få fuldendt sine under titlen: *Oplevelser, Mennesker, Synspunkter* udgivne erindringer, et stort værk på over 400 sider og forsynet med mange smukke illustrationer.

Det er ikke her stedet nærmere at dvæle ved Vanggaards velkendte synspunkter: hans danskhedsfølelse og forsvarsvilje, hans kamp mod »radikalismen« og den betragtning, at snart denne, snart hin opgave må vi opgive at løse, da vi er alt for små og ubetydelige! Jeg vil kun m. h. t. Vanggaards »synspunkter« fremhæve, at da han fremsætter disse udførligt ikke blot på de nævnte store politiske principspørgsmål, men også på en række andre konkrete politiske spørgsmål, udgør bogen egentlig herved — efter mit skøn — et udmærket grundlag for politiske studiekredse.

Hvad jeg imidlertid gerne her vil påpege, er først og fremmest, at Vanggaards erindringer yder et vægtigt bidrag til Danmarks nyere politiske historie. Gennem en menneskealder — fra 1910 til 1943 — var V. medlem af folketinget, og inden for sit parti: Venstre, arbejdede han sig efterhånden frem til at opnå både indflydelse og respekt. Fra 1932 til sin afgang fra rigsdagen var han således folketingets 1. viceformand. En række kendte politikere passerer revue, og en række indgribende hændelser i Danmarks nyere politiske historie bliver belyst i de pågældende afsnit af V.s værk. Blandt politikerne kan f. eks. anføres socialdemokraterne

Sabroe og Stauning. Af »hændelserne« savner man en nærmere skildring af begivenhederne i 1920 om »grænsen«, hvad der skyldes, at Vanggaard andetsteds udførligt har fortalt om sin deltagelse heri ud fra et Dannevirke-standpunkt.

Foruden bidrag til den politiske historie giver erindringerne gennem barndomsoplevelserne i Vendsyssel mange interessante bidrag til kulturhistorien. Man læse f. eks. udtalelserne om forbud mod spytning i jernbanekupeer og rigsdagsmandens bemærkning om, at sådant kunde ikke indføres før der var opdraget en ny, ikke spyttende generation. En cyklist på »Væltepeteren« betragtedes i V.s barndom som et fænomen, der fik børnene til at løbe ud til Kongevejen for at nyde synet, og en gårdejer, der, når han en aften om ugen gik til stationen, havde ild på en cigar, fik forkarlen til at opkaste det betænkelige spørgsmål om sådan en mand nu også kunde blive ved gården!

V.s stærke historiske interesse giver erindringerne mange vidnesbyrd om. Særlig Sønderjyllands historie var han optaget af (hvad anmelderen af taknemlig erfaring ved).

Specielt museumsfolkene har god grund til at nære taknemlighed mod Vanggaard for den store indsats, som han gjorde for det nye nationalmuseums bygning, og som udførligt omtales i erindringerne. Yderligere gjorde han sig fortjent gennem sin resultatrige virksomhed for at skaffe økonomisk støtte til provinsmuseerne. (Jfr. »Fortid og Nutid«, XVI, Side 368).

På en enkelt meningsforstyrrende trykfejl er det måske rimeligt til slut at gøre opmærksom. S. 276 omtales dronning Margretes sejr 1389 over kong Albrecht af Sverige som slaget ved »Falun«, hvad der vel er trykfejl for »Falan«. Slaget stod jo i nærheden af Falköping, ved Åsle, hvor der også i 1896 rejstes en mindesten for det (se f. eks. Bo V:son Lundqvist: Falköpings historia. I. 1940).

Holger Hjelholt.

Tøjhusmuseets Skrifter 1.—4. Hefte.

I 1945 paabegyndte Tøjhusmuseet en Række videnskabelige Publikationer »Tøjhusmuseets Skrifter«, som nu foreligger med fire Afhandlinger: »Sværdfeveren Gottfried Leygebe« af *Ada Bruhn*, »Glavindet, dets Oprindelse og Udvikling«, af *Martin Ellehauge*, »Danske Orgelespingoler med Enhedspatroner« af *Egon Eriksen* og »De Rasmussenske Revolvergeværer« af *Arne Hoff*. Det er fire Afhandlinger af ret forskelligt Omfang og Anlæg, hvis specielt klingende Titler maaske ikke umiddelbart frister selv historisk orienterede Læsere. En detailleret Anmeldelse af alle fire Hefter vil derfor paa dette Sted føre for vidt.

Den mindst specielle er Nr. 1, Ada Bruhns Afhandling om Gottfried Leygebe, der er lagt an som en kunsthistorisk Monografi og utvivlsomt henvender sig til Læsere uden for Kredsen af vaabenhistoriske Specialister.

Schlesieren Leygebe (1630—1683) er bl. a. Medaillør, Jernskærer, Kobberstikker og sidst, men ikke mindst Sværdfejer, d. v. s. den Kunsthåndværker, som »monterer« Vaabnene, ikke at forveksle med Klingsmeden, der forfærdiger selve Sværdklingerne. Han er fra 1667 til sin Død i Tjeneste hos den store Kurfyrste i Berlin, og Oplysningerne om hans Liv og Værker har hidtil været spredt i forskellige Museumskataloger, Tidsskrift- og Leksikonartikler. Paa Grundlag af disse trykte Kilder er der først i otte Smaaafsnit givet en Fremstilling af Leygebets Virksomhed i Almindelighed, mens niende og længste Afsnit, om hans Kaardefæster i Særdeleshed, naturligvis er Afhandlingens Tyngdepunkt. Tøjhusmuseet ejer fem af hans særprægede jernskaarne Barokfæster, to andre findes paa Rosenborg, der ogsaa ejer Leygebets i een Jernblok udskaarne Rytterstatuette af Kejser Leopold I. I Kataloget over en nu opløst udenlandsk Vaabensamling findes en Afbildning af det eneste med Leygebets Navn signerede Fæste, og det er paa Grundlag af stilistisk Lighed med dette, at hele denne Gruppe Kaardefæster tillægges denne Kunstner. I en Række illustrerede vaabenhistoriske Værker og Kataloger har Forf. fundet andre lignende Fæster, saaledes at Antallet af Leygebefæster bringes op paa 23.

Det er paa mange Maader en charmerende Bog; den giver et karakteristisk Billede af en Hofkunstners besværlige Stilling ved et Fyrstehof i det 17. Aarhundrede, og det vaabenhistoriske Hovedformaal, Opsporingen af Leygebets Kaardefæster, er sikkert naaet, saa vidt som det var gørligt inden for et krigsafspærret Lands Grænser. Ogsaa Ikke-Specialister vil kunne mere sig over de rent ud fantastiske Former, saadanne dekorative Kaardefæster kunde antage. Analysen af Stilfællesskabet mellem disse og Kunstnerens øvrige Arbejder virker i det hele overbevisende.

Paa den anden Side kan der nok rejses adskillige Indvendinger mod Bogens Plan og Detailudarbejdelse, der ligesom mangler den sidste Affiling. Baade i Forordet og senere siges det, at Arbejdet ikke er udtømmende, men netop derfor havde det nok været klogt at begrænse de altfor mange lidet indholdsrige Fodnotehenvisninger i de første Afsnit og erstatte dem af et Par almindelige Henvisninger til de relativt faa trykte Afhandlinger, hvorpaa disse næsten blot refererende Afsnit bygger. Disse vilde saaledes bedre have opfyldt deres saglige Mission: udelukkende at lægge op til den vaabenhistoriske Finale, som jo rummer, hvad der er af nyt i Afhandlingen.

At Forf. ikke har fundet frem til al den tilgængelige Speciallitteratur, hvor der findes Oplysninger om Leygebets Arbejder, er derimod ikke at undre sig over, da denne Kunstner har virket paa mange forskellige Felter, som hvert især repræsenterer et lille Ocean af Faglitteratur.

Serien »Tøjhusmuseets Skrifter« bør ikke overses af den kulturhistorisk Interesserede, det viser allerede de nu udkomne Hefter. Saaledes bygger Afhandlingerne Nr. 3 og 4 fuldstændigt paa hidtil ubenyttet Arkivstof og giver adskillige Oplysninger til det 19. Aarhundredes Industri- og Håndværkerhistorie.

H. D. Schepelern.

FORENINGSMEDDELELSER

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings Aarsmøde i Helsingør den 30. August 1946.

Mødet, der begyndte Kl. 9.30, holdtes i Karmeliterklostrets Laxmand-Sal. Museumsdirektør Klem valgtes til Dirigent og bød Velkommen til Helsingør. Følgende 35 Museer var repræsenterede: Helsingør, Kronborg, Frederiksborg, Frederiksværk, Hørsholm, Roskilde, Køge, Hølbæk, Kalundborg, Næstved, Odense, Bogense, Hjørring, Nykøbing M., Aalborg, Hobro, Oldsagssamlingen og Den gamle By, Aarhus, Gammel Estrup, Horsens, Odder, Vejle, Kolding, Fredericia, Herning, Haderslev, Rosenborg, Tøjhusmuseet, Landbrugsmuseet, Københavns Bymuseum samt Nationalmuseets 1., 2., 3., 6. og 7. Afdeling.

Dagordenens Punkt 1: *Formandens Beretning* var omdelt i Fortryk. Kredslæge Møller udtalte:

Ligesom Aarsmødet i 1943 maatte opgives, saaledes mente Bestyrelsen ogsaa at burde aflyse Aarsmødet i 1945 paa Grund af de vanskelige Rejse- og Hotelforhold, uagtet den tyske Besættelse ophørte 5. Maj, og de fem lange, onde Aar saaledes var endt. I 1944 fandt Aarsmødet jo Sted i København, skønt det efter Reglerne burde have fundet Sted i en Provinsby. Denne Gang mente vi da, ligesom Dansk historisk Fællesforenings Styrelse, at nu skulde det holdes i en Provinsby.

Foreningens *Medlemstal* er steget med to fra 79 til 81, idet Faarevejle Museum i Faarevejle og Langelands Museum i Rudkøbing er indmeldt. Jeg byder de to ny Medlemmer velkommen!

Siden sidste Møde er ved Døden bortkaldet fire Museumsledere:

12. Maj 1944 døde Guldsmedemester *Holger Kyster*, født 1872, Formanden for Museet for Koldinghus Len. Som Haandværksmester i sin Fødeby fra 1898 vandt han ualmindelig stor Anseelse. Han gik ogsaa ind for at bevare sin Fødeby Koldings Fortid og Kulturminde. 1929 blev han Formand for Museet, som han omordnede med Støtte af sin Hustru Emma, født Lindemann. Hans

sidste Aar var tunge paa Grund af Hustruens Død og hans egen Sygdom. Museet blev hans Arving, idet han efterlod det sit Indbo og sine Kunstsamlinger.

18. Januar 1945 døde Apoteker *Regnar Olufsen*, f. 1873, fra 1925 Formand for Morslands hist. Museum i Nykøbing M. Gennem c. 35 Aar tog han sig med aldrig svækket Ildhu af sit Museum, som han ofrede al sin Fritid, og endnu i sine sidste Aar lykkedes det ham paa meget væsentlige Punkter at udvide og forbedre Lokalerne i Dueholms gamle Klosterbygning. Museet vil staa som et Monument over hans uselviske Arbejde, og vi vil mindes ham som en trofast Deltager i vore Møder.

7. April 1945 døde Apoteker *Peter Toft*, født 1872. Fra Stiftelsen af Tønder Amts og Bys Museum i 1923 virkede han for den ny Institution, hvis Formand han blev 1925, og hvis Samlinger præges af hans store Interesse for gammel vestslesvigsk Kunstindustri. Museets Vækst og Ordning skyldes hans ihærdige Arbejde.

8. November 1945 døde Forretter *Jens Alby*, født 1880, Formand for Djurslands Museum, Grenaa. Væver af Fag var han som Socialdemokrat ivrigt interesseret for sin By, i hvis offentlige Liv han tog virksomt Del, og som Leder af Museet lykkedes det ham under vanskelige Forhold at sikre dets Fremtid. Hans Indsats er et Vidnesbyrd om, at Museernes Sag er en Folkets Sag.

Vi har ogsaa mistet en af vore sikreste Støtter, Folketingsmand, Statsrevisor *I. S. Vanggaard*. Det er her ikke Stedet at omtale hans Virksomhed som Politiker og Rigsdagsmand. Men Provinsmuseerne er ham i høj Grad takskyldig. Det var paa hans Forslag og ved hans Indflydelse i Rigsdagen, at de kulturhistoriske Museer i Provinsen 1935 fik Del i Klasselotteriets Overskud med 20,000 Kr. aarlig til Indkøb af særlig værdifulde Museumsgenstande og til Konservering. Og Provinsmuseerne skylder ham navnlig i høj Grad Tak for den store Hjælp, han ydede os ved Forhandlingerne i 1939 og senere, der gik forud for Udsendelsen af Undervisningsministeriets Regler af 26/9 1941, og hvorved Statens Tilskud forøgedes i væsentlig Grad, om end ikke i den Maalestok som Vanggaard og vi ønskede. Iøvrigt har Vanggaard en Tid lang været Medlem af Bestyrelsen for Vendsyssels Museum.

Ære være disse gode Mænds Minde!

Under det frygtelige Tryk, der hvilede over os alle indtil 4. Maj om Aftenen 1945, kunde der ikke virkes for Provinsmuseernes Sag. Men ligesom Landet en Tid administreredes uden Regering, saaledes arbejdedes der ogsaa — om end i langsomt Tempo — i det officielle *Museumsnævn*, hvori jeg som Foreningens Formand

har repræsenteret Foreningen, og hvori Professor Brøndsted er Formand, og Museumsinspektør C. A. Jensen er tredje Medlem.

Her er der afholdt 6 Møder, paa hvert Møde blev talrige Sager drøftet og behandlet. De ny »Regler« er jo paa en Maade de statsunderstøttede og de statsanerkendte Museers Grundlov. De indførte det ny Begreb: »Statsanerkendelse« og den ny Gruppe: »Centralmuseer«. Statsanerkendelse medfører vel ikke Ret til Statstilskud, men saadanne Museer har Ret til at kunne komme i Betragtning ved Andragender om Tilskud fra Fællesbevillingen (»Lotteripengene«), og de vil faa Tilsyn af og saglig Vejledning fra de Tilsynsførende, ligesom Statsanerkendelse nu er et nødvendigt Led for at faa Statsunderstøttelse. Men »Reglerne« indførte ogsaa Pligt for de statsunderstøttede og statsanerkendte Museer til at have Love, der opfylder visse Krav, der blandt andet angaar Museets Virkeomraade. Museumsnævnet tilsendte derfor ogsaa disse til Vejledning et Modeludkast til ny Love.

Museumsnævnet har da ogsaa i de to Aar behandlet ikke færre end 32 Museers Love, og Behandlingen af hvert enkelt Museums Love har tilmed som Regel fundet Sted i flere Møder. Det er navnlig Kravet om Museernes Virksomhedsomraade, som det har knebet med og har krævet Henvendelser fra Nævnet. I adskillige Tilfælde har Nævnet foranlediget, at flere Nabomuseer ved direkte Forhandling indbyrdes søgte at finde de naturligeste Grænser for hvert enkelt af disse Museer.

Statsanerkendelse er anbefalet af Nævnet for 11 Museers Vedkommende — som Regel paa Betingelse af Ændringer af deres Love. I Aarene 1943—1946 har Ministeriet givet følgende Museer Statsanerkendelse: Skagens Fortidsminder, Frederiksværk og Omegns Museum og Møns Museum i 1943. Nyborg Museum og Aabenraa Museum i 1944. Odder Museum, Vestfyns Hjemstavnsgaard og Roskilde Museum i 1945. Falsters Minder i Nykøbing Falster. Gilleleje og Omegns Museum, Skive Museum, Nordfyns Museum i Bøense og Langelands Museum i Rudkøbing i 1946.

To Museer, Køge og Thisted, blev anbefalet til at høre til *Centralmuseernes Kategori*. To Museer (Museet for Koldinghus Len og Morslands Museum) har andraget om *Godkendelse af Museets ny Leder*.

Nævnet har ogsaa foreslaaet Fordelingen af *Dispositionsbevillingen*, hvoraf kun de statsunderstøttede kan faa Tilskud. I 1944—45 fik Køge Museum 800 Kr. til Montrer, Stiftsmuseet i Maribo 4100 Kr. til Omordningsarbejder, Vendsyssels Museum i Hjørring 4000 Kr. til Omordningsarbejder, Ringkøbings Museum 500 Kr. til Montrer og Sønderborg Museum 900 Kr. til Omordning. Ialt

10,300 Kr. I 1945—46 fik Køge Museum 500 Kr. til Installation, Holbæk Museum 5000 Kr. til Indlægning af Centralvarme, Næstved Museum 1150 Kr. til Dragtmontrer, Aarhus historiske Museum 1970 Kr. til Montrer. Ialt 10,120 Kr.

Som sædvanlig er Dispositionsbevillingen altfor lille, hvorfor ikke alle Andragender har kunnet imødekommes, og andre har maattet nedskæres.

Fællesbevillingen (»Lotteripengene«) til Indkøb af særlig værdifulde Museumsgenstande og til Konservering administreres af Nationalmuseet; dette har givet mig Lejlighed til at udtale mig, før Indstillingen fremsendes til Ministeriet. Herfor vil der senere paa Dagsordenen blive gjort Rede.

Da *de gamle Pengesedler* var afløst af ny, rettede jeg paa Forningens Vegne en Henvendelse til Danmarks Nationalbank om, at der til hvert Provinsmuseum maatte blive overladt et Sæt af de inddragne Pengesedler. Banken nærede alvorlige Betænkeligheder ved det store Antal, men den forhandlede dog med den Tilsynsførende for de historiske Afdelinger, Mag. C. A. Jensen, og det foreløbige Resultat er blevet, at Nationalbankens Seddelfag ved en Skrivelse af 10. Januar 1946 har erklæret sig villig til at reservere 25 Sæt for Provinsmuseerne — men med følgende Tilføjeelse: »da der ikke kan være Grund til at udstille Sedlerne foreløbig, mener vi, at det vil være bedre at vente nogle Aar med Uleveringen, og beder Dem til sin Tid atter at rejse Spørgsmaalet.«

Museumsforeningen har derefter takket Nationalbanken for dette Tilsagn og udtalt, at Foreningen til sin Tid atter skal rejse Spørgsmaalet. Sedlerne kommer da nok en Gang, men vi opnaaede altsaa ikke at faa et Sæt af hver udgaaet Pengeseddel til *alle* Provinsmuseer men kun til de statsunderstøttede som dem, der har de største Møntsamlinger.

Jeg kommer nu til den største Sag, som har beskæftiget os meget. Det er *Krigsforsikringsloven om Løsøre*.

I Februar 1945 henvendte et af vore Medlemmer, Odder Museum, sig til mig i en Skrivelse angaaende Loven om Krigsforsikring af Løsøre og dens Betydning for Museets Økonomi — senere strømmede kraftige Klager ind til mig fra andre Museer. Vi fik da snart oplyst, hvilken Lov det drejede sig om. ^{12/4} 1940 havde Rigsdagen vedtaget en Lov om Krigsforsikring af Løsøre, hvori det hed, at blandt andre var Museers Løsøre undtagne fra Lovens Bestemmelser. Men en Lovændring af ^{8/7} 1943 slettede Bestemmelsen om, at Museer var undtagne, hvilket dog fremdeles gjaldt

Statens Museer. Efter denne Lov skulde da alle andre Museer end Statens betale et foreløbigt Forsikringstillæg paa indtil $\frac{1}{2}$ pCt. halvaarlig af Museets Forsikringssum, og ved Opgørelsen efter Krigen blev Museerne pligtige til at betale indtil 5 pCt. af deres Forsikringssum.

Om denne særlig for Provinsmuseernes Økonomi alvorlige Lov havde Bestyrelsen intet Kendskab haft, som Følge af Landets Besættelse blev Offentligheden slet betjent med Efterretninger om Rigdagens Forhandlinger, og ingen havde ment, at der var nogen Anledning til før Lovens Vedtagelse at søge en Forhandling med den Forening, der repræsenterede Landets samtlige kulturhistoriske Museer. Nu ved vi, hvem denne usalige Lovændring skyldes; det var Formanden for Kunstmuseerne i Provinsen, hvis Forening aldrig har haft Kontakt med vor, skønt Kunstmuseerne jo med ganske faa Undtagelser har Tilknytning til de kulturhistoriske Museer. Og samme havde da heller ikke følt sig foranlediget til forinden at tage os med paa Raad, skønt kun 15 af de 69 Provinsmuseer, der er vore Medlemmer, har en Kunstafdeling, hvoraf nogle tilmed er ganske ubetydelige.

De i Lovændringen fastsatte Takster kom saa højt op, fordi Museernes Løsøre blev sat i Fareklasse med Erhvervsløsøre, for hvilket Præmien var 10 Gange saa høj som for almindeligt Løsøre: 1 pCt. aarlig mod 1 pro mille, og Maksimalpræmien var ogsaa 10 Gange saa høj: 5 pCt. mod 5 pro mille.

Men hvorfor i Alverden skulde Faren for Museernes Løsøre ved Bombning eller Ildspaesættelse under Krigen være større end for almindeligt Løsøre? Det skulde dog synes at være alt andet end indlysende. Og tilmed har ingen af de kulturhistoriske Museer forretningsmæssig Karakter. Der er da heller intet Museum her i Landet, hvis Samlinger har lidt nogensomhelst Overlast under Besættelsen.

Provinsmuseernes Forsikringsbeløb er selvfølgelig af meget forskellig Størrelse, det varierer for de største Vedkommende fra 600,000 Kr. til over 1 Million, for ret manges Vedkommende fra 100,000 Kr. til 200,000 Kr. og for andre, mindre Museers Vedkommende fra 25,000 Kr. til 75,000 Kr. Men jo mindre et Museum er, des mindre er det i Stand til at bære uventede økonomiske Byrder.

Da Styrelsen blev klar over, at Museernes Økonomi kunde blive helt ødelagt og deres Virksomhed lammet ved denne Lovændring, sendte vi 3. Juli 1945 en længere motiveret Skrivelse til Undervisningsministeriet, hvori vi androg om Bistand og Hjælp i denne Sag, eventuelt ved Dispensation fra Lovens Bestemmelser, ellers ved ekstraordinær Statsstøtte.

Paa Foranledning af Undervisningsministeriet skrev Nationalmuseets Direktør 21. August en Redegørelse til Ministeriet, hvori han bekræftede Rigtigheden af vore Oplysninger og fremhævede, at Provinsmuseerne er ideelle, uforretningsmæssige Kulturinstitutioner. Han henstillede indtrængende, at der ydes de kulturhistoriske Museer Støtte i denne Sag, eventuelt ved at der foreløbig gives dem Henstand med Betaling af Forsikringsbidragene, indtil der kan foreligge en samlet Oversigt over disses Størrelse.

Senere havde jeg en personlig Samtale med Departementchefen i Undervisningsministeriet og 27. September en Konference med Fuldmægtig Koch sammesteds om denne Sag; men iøvrigt hørte jeg derefter intet fra Ministeriet trods Aftale herom.

Hertil kom, at der ogsaa vilde følge Udgifter til Opfyldelse af *Lov af 22/12 1939 om Krigsforsikring af Bygninger* for de Museer, der selv ejer deres Bygninger. Men herom forelaa der endnu ingen Erfaringer.

Efterhaanden indsaar jeg, at en anden Vej ogsaa maatte søges: Henvendelse til Rigsdagen, hvorfor jeg gjorde indledende Skridt til at faa en Samtale herom med fhv. Indenrigsminister, Folketingsmand *Bertel Dahlgaard*. Da henvendte Museumsinspektør ved Statens Museum for Kunst, Erik Zahle, sig til mig paa Provinsens Kunstmuseers og disses Formands Vegne med Forslag om, at vi i Fællesskab skulde søge at faa en Sammenkomst med Hr. Dahlgaard. Denne fandt Sted 29. November 1945. Han lovede at undersøge Mulighederne for en Hjælp til Museerne. Senere bad han mig om at sende ham en længere skriftlig Fremstilling af hele Sagen, hvori jeg 9. December 1945 bl. a. udtalte, at vi maatte haabe, at Staten ved en særlig Bevilling godtgjorde alle de kulturhistoriske Museer, som Staten ikke ejer, de Udgifter, som disse hver især i Henhold til disse to Love har haft og kan forventes at faa. Og som Bilag hertil sendtes 2. Januar 1946 efter Anmodning fra Hr. Dahlgaard en Liste i tabellarisk Form med Oplysninger om alle herhenhørende Spørgsmaal, der var udarbejdet paa Grundlag af et Spørgeskema, der var sendt til alle kulturhistoriske Museer, der ikke ejedes af Staten, og som er vore Medlemmer, ialt 69. Det undrer mig, at ikke alle Museer hurtigt svarede, og at nogle, væsentligt de smaa Museer, slet ikke svarede.

9. April 1946 fremsendte Hr. Dahlgaard det Forslag, som Undervisningsministeriet havde stillet og som »kunde forventes vedtaget i Finansudvalget«. Dette Forslag gik ud paa følgende: »Der stilles en 3-aarig Bevilling paa ialt 150,000 Kr. til Raadighed til Ydelse af ekstraordinær Statsstøtte til *statsanerkendte* Museer til Udredelse af de paa Museerne paalignede Bidrag til Krigsforsik-

ringsfonden for Løsøre. . . . , idet Finansministeriet dog under Forudsætning af, at der ikke ved stedefunden Samraad mellem Finansudvalget og Undervisningsministeriet er truffet nærmere Bestemmelser om Vilkaarene for den paatænkte Statsstøtte, har henstillet, at Tilskuddet i hvert enkelt Tilfælde ikke overstiger 50 pCt. af vedkommende Museums Bidrag til Krigsforsikringsforbundet, samt at det betinges af, at der fra anden Side ydes et ekstraordinært Tilskud af mindst samme Størrelse. Man kan derimod tiltræde, at det fastsættes, at Tilskuddet som Regel ikke maa overstige 50 pCt. af vedkommende Museums Bidrag til Krigsforsikringsforbundet«.

Hovedpunktet i dette Forslag er nu vedtaget og den treaarige Bevilling paa ialt 150,000 Kr. gennemført. Den vil blive fordelt mellem alle statsanerkendte og statsunderstøttede Museer, ogsaa Kunstmuseerne, og Undervisningsministeriet overvejer nu den nøjere Udformning af de Regler, hvorefter dette skal ske. Der vil, saa vidt det vides, næppe blive krævet noget »ekstraordinært Tilskud fra anden Side«, men regnet med et vist Forhold til Museernes egne Indtægter.

Vi faar saaledes ikke alt, hvad vi ønskede og haabede, idet altsaa ikke alle Provinsmuseer faar Del i Tilskuddet, og dette ikke kan ventes at overstige de 50 pCt. Men et Resultat er dog naaet, og dette skyldes i særlig Grad Folketingsmand Bertel Dahlgaards Hjælp og Støtte, for hvilken vi er ham taknemlige.

Jeg maa sluttelig beklage, at Styrelsen ikke har været i Stand til at finde yngre Medarbejdere til det planlagte lille Skrift om Museumsteknik og Konservering, og at Fremskaffelsen af Prøveark til Protokol og trykte Kartotek kort har været vanskeliggjort af Papirmangel.

Styrelsen sendte Hr. *Albert Thomsen*, Holbæk, en Hilsen paa hans Jubilæumsdag i Februar 1945. Og Foreningen har ydet sit Bidrag til en Medaille, som er overrakt den norske Rigsantikvar *Harry Fett* paa hans 70-Aars Fødselsdag den 8. September 1946. Fra begge har vi herfor modtaget en hjertelig Tak.

Sluttelig vil jeg gerne fremsætte følgende *Forslag* til en Henvendelse til Undervisningsministeriet til Diskussion og Afstemning:

»Dansk kulturhistorisk Museumsforening tillader sig herved at andrage om, at den i Ministeriets Regler for statsunderstøttede Museer i Provinsen af 26. September 1941 § 3 trufne Bestemmelse: »I de første 5 Aar efter nuværende Reglers Ikrafttræden vil der dog kunne meddeles Dispensation fra 5-Aars Fristen«, maa blive ændret saaledes, at Fristen fra 5 Aar forlænges til 10 Aar.

Forhandlingerne om Museernes Love og særligt om Betingelserne for Statsanerkendelse og om deres indbyrdes Grænser har vist sig at kræve meget længere Tid end beregnet, og desuden har de siden 1941 forløbne Aar været saa unormale, at det maatte blive vanskeligt eller umuligt at ordne Bevillingsspørgsmaal.

Ikke mindst i Betragtning af sidstnævnte Forhold er det Foreningens Haab, at Ministeriet vil tage denne Henvendelse under velvillig Overvejelse«.

Formandens Beretning efterfulgtes af en længere Diskussion. *Andrup* mente, at en Række Museer — f. Eks. Liselund, Gl. Estrup og Møntergaarden i Odense — burde betragtes som Huse med Løsøre, ikke som Huse med Erhvervsinventar, hvorfor de ikke burde beskattes med 1 0/0, men med 1 0/00. En privat Møntsamlings, der under Krigen anbragtes i Sikkerhed paa Frederiksborg, skal nu betale den højere Forsikringssats, medens den hjemme i Mandens Stue vilde være blevet beskattet under Hus med Løsøre. Hvad vil Bestyrelsen foretage sig med Museer som Liselund og Gl. Estrup, der ikke er statsanerkendte, men dog delvis statsunderstøttede? — *Andrup* gjorde dernæst opmærksom paa, at Kontrollfunktionærene var ved at danne Klubber under Vagtværnet, hvorved Timelønnen f. Eks. for Frederiksborgs Vedkommende blev presset op til 2.50 Kr. Da det som oftest drejer sig om delvis pensionerede, ældre Folk, skønnes denne Lønning at være lovlig høj. — *Klem* oplyste, at der paa Kronborg kun betales 1.50 Kr. i Timen. — *Søgaard* meddelte, at Krigsforsikringen for Bygningerne skal betales med 13—15 0/00 i Løbet af 3 Aar. Har Bestyrelsen arbejdet paa ogsaa at faa disse Udgifter ind under Bevillingen til Løsøreforsikringen? — *Formanden*: I Ministeriets Skrivelse af 31. Juli nævnes kun Løsøre, skønt Bygningerne var taget med i vort Andragende.

Riismøller, Aalborg, bemærkede til *Andrups* andet Punkt, at Opsynet hidtil har været lønnet for lavt. Men hvor det drejer sig om Aldersrentenydere, kan en for høj Løn let medføre Aldersrentens Bortfald. — *Andrup*: Vi har ogsaa Aldersrentenydere. De faar 2—300 Kr. i nogle faa Maaneder om Aaret. Nu bliver vi nødt til at antage færre, men fuldt beskæftigede Folk i Stedet for disse mere løst engagerede. — *Klem*: Den nye Aldersrentelov giver jo Ret til større Bifortjeneste end den gamle.

Kaster, Odder, savnede en Oversigt over, hvor meget Tilskuddet til Forsikringen drejer sig om. — *Albrechtsen*, Odense: Tilskuddet ydes kun, naar Museets økonomiske Stilling gør det paakrævet. Da Odense Kommune yder et rundeligt Tilskud (i Aar 10.000 Kr.

ekstraordinært paa Grund af Krigsforsikringen), betyder det vel, at Fyns Stiftsmuseum ikke kan komme i Betragtning ved Uddelingen af Statstilskuddet? Bestyrelsen anmodes om at støtte Stiftsmuseets Ansøgning til Ministeriet om at faa Del i Tilskuddet. — *Søgaard* vilde støtte Andrups Fortolkning af visse Museer som »møblerede Huse« meget kraftigt. Paa en Forespørgsel har Fuldmægtig Koch svaret, at han ikke var sikker paa, om Fabrikkerne i Den gamle By kunde undgaa den høje Fabriks-Krigsforsikring. En samlet Henvendelse vilde maaske kunne gøre sin Virkning. — *Paulsen*, Frederiksborg: Hvordan kan en saadan Lov vedtages, uden at Undervisningsministeriet har gjort Foreningen opmærksom paa den? Mangler vi ikke en Centralorganisation — Museumsnævnet repræsenterer f. Eks. ikke Frederiksborg. — *Sekretæren*: End ikke Nationalmuseet eller Statens Tilsynsførende har faaet blot en Antydning af Meddelelse om Behandlingen eller Vedtagelsen af den omtalte Lov! Om Museer kan betragtes som Huse med Løsøre bliver et juridisk Fortolkningsspørgsmaal, som jeg mener, den kommende Bestyrelse maa henvende sig til en Specialist om. — *Formanden* udtalte, at der aldrig har været rettet Henvendelser til Bestyrelsen vedrørende Opsynsmændenes Lønningsforhold. Til Andrups første Spørgsmaal kunde han svare, at Bestyrelsen hele Tiden har hævdet, at Museerne ikke har noget med Erhvervsløsøre at gøre. I en Skrivelse til Rigsdagen er det fremhævet meget stærkt, at det er os uforstaaeligt, at man kunde henføre Museerne under denne Lov. Bestyrelsen kan ikke gøre for, at der vedtages en Lov, som den paagældende Organisation ikke faar Meddelelse om. Formanden tilbageviste Bebrejdelser i den Anledning. De delvis statsunderstøttede, men ikke statsanerkendte Museer kunde han ikke vide noget om. — *Andrup*: De paagældende Museer er dog Medlemmer af Foreningen. — *Formanden*: Ja, men de har ikke henvendt sig til os. Var vi ikke gaaet til Rigsdagen, havde vi ikke opnaaet noget Resultat — og Resultatet var ikke blevet anderledes, hvis vi i Stedet var gaaet til Finansudvalget. — *Berner-Schilden-Holsten*: At Museerne vanskeligt kan henføres under Huse med Løsøre skyldes vel, at deres Værdier ofte er for store? Maksimum for det private Løsøres Forsikringssum er 100.000 Kr. pr. Police. Men dette Beløb vilde sikkert for mange Museer betyde en Underforsikring, hvis der skete virkelig Skade. — Det vedtoges, at den kommende Bestyrelse optager Sagen til fornyet Drøftelse.

Friis, Hjørring, vilde gerne have Museumsnævnet til at give en Rodegørelse for Fordelingen af Centralmuseernes Virksomhedsomraader i Forhold til de smaa Museer i de paagældende Distrik-

ter. — *Riismøller*, Aalborg: I vort Omraade ligger det fortrinlige Museum i Aars. Museumsnævnet har anerkendt hele Amtet som Aalborg Museums Virksomhedsomraade med den Indskrænkning, at Aalborg Museum ikke foretager arkæologiske Undersøgelser i Aars, Gislum og Slet Herreder samt et Par Sogne i Nærheden af Aars. Derimod kan vi godt foretage Opkøb i disse Herreder. — *Sekretæren*: Det er vanskeligt at trække kulturgeografiske Grænser mellem Museerne. Hvad skal man mene om en Grænse mellem f. Eks. Roskilde og Køge? Paa den anden Side *maa* man have noget at holde sig til i Tvivlsspørgsmaal. Museumsnævnet har anset det for bedst, at der forhandles direkte mellem de paagældende Museer. Naar et Museum ved Opnaaelsen af Statsanerkendelse reviderer sine Love, sker der Henvendelse til Nabomuseer, hvis Love ikke behøver at revideres. For Grænsernes Beliggenhed kan Jernbaneforbindelser etc. spille en Rolle. Vi er ved Undervisningsministeriets Bestemmelser forpligtede til at fastsætte Grænser, men disse behøver ikke at falde sammen paa baade det forhistoriske og det historiske Omraade. Med Hensyn til de smaa Museer, der ligger i Centralmuseernes Omraade, kan henvises til Ordningen paa Fyn. Randbyerne har her hver især faaet sit specielle Omraade, medens samtidig Stiftsmuseet har Ret til at virke over hele Fyn. Ordningen gælder foreløbig for 10 Aar. Det Museum, som sidder med Penge og kvalificeret Arbejdskraft, kan ikke indskrænkes til et eller to Herreder; men det har Forpligtelse til at tage Hensyn til de smaa Museers Særinteresser. Stiftsmuseet vil saaledes ikke begære at erhverve en Lavgenstand fra Bogense forud for Hjembyen. De smaa Museer bør ikke gaa videre ud end til deres naturlige Virkeomraade. — *Broholm* erklærede sig i det store og hele enig heri. De store, gamle Museer maa for de forhistoriske Perioders Vedkommende have Lov til at samle fra hele Omraadet. Ofte kan man faa de mindre Museer til at vælge en særlig Begrænsning, saaledes har Falsters Minder deponeret alle sine Oldsager i Stiftsmuseet i Maribo, mod at dette ikke samler paa Folkekultursager fra Falster. Arkæologiens Materiale bør saa vidt muligt være samlet paa faa Steder.

Diskussionen sluttede med Vedtagelse af Formandens Forslag om, at Dispensationen fra Ministeriets Regler § 3 skulde søges forlænget fra 5 til 10 Aar, hvorefter Beretningen godkendtes.

Punkt 2 paa Dagsordenen: *Sekretæren*, C. A. Jensen, gav Oversigt over *Fordelingen af Fællesbevillingen* for 1944—45 og 1945—46 til Indkøb og Konservering.

	1944/45	1945/46
Liselund: Konserveringsarbejder	2000	2000
Gammel-Estrup: Gobelinkonservering	2000	

Gammel-Estrup: Indkøb		1500
Aarhus gml. By: Skrivepult, Spiseskeer m. m.	350	
Sofa m. m.		245
Køge: Konserveringsarbejder	1000	1000
*Signetring		15
Holbæk: Louis XVI Møbler	600	
Odense: Kiste fra Drigstrup c. 1650	2100	
Louis XVI Sølvterrin		3557
Hjørring: Indkøb af V. Friis Samlinger	4000	
do. og Konservering af Bronzesager		3300
Nykøbing M.: Rokokolampet. Empirespejle. Kirkepanel	900	
Aalborg: *Sentmiddelald. Guldfingerring	300	
Empiremøbler fra Randrup		2000
Aarhus: Forhist. Udgravninger	500	
Horsens: *Kiste fra Palæet	450	
Kolding: Jernbunden Kiste m. m.	1250	
Ringkøbing: Konservering af Oldsager	400	
Sønderborg: Indkøb	500	763
Hillerød: Konserveringsarbejder	400	300
Roskilde: Empiremøbler	1200	1000
*Sølvskeer	55	
Stege: Malerier af S. L. Lange	1000	
Konserveringsarbejder		500
Nyborg: Bybilleder	500	
Try, Østvendssyssel: Indkøb		400
Aars: Indkøb	1000	1000
Hobro: Indkøb	450	400
Odder: Konservering		200
Desuden har Nationalmuseet udført mindre Konserveringsarbejder for Roskilde, Middelfart, Randers og Horsens	545	20

Fordelingen af Provinsmuseernes Fællesbevilling til Indkøb og Konservering giver ikke Anledning til nogen lang Redegørelse. De foregaaende Aars Praksis er ikke afveget, men de unormale Tilstande, som har hersket i Landet, maatte i nogen Grad præge de to Aar. 1944 indkom til Undervisningsministeriet kun 16 Andragender med en Totalsum paa kun 20.580 Kr., 1945 20 Andragender paa 26.000 Kr., mindre end sædvanligt. Det førstnævnte Aar havde Nationalmuseet disponeret over 1350 Kr. dels til Konserveringer, dels til nogle Indkøb i København, en Kiste til Horsens 450 Kr., en middelalderlig Guldfingerring fra Himmerland, der ikke kunde siges at være Danefæ, til Aalborg 300 Kr. og et

Par Sølvsker til Roskilde 55 Kr. 1945 forbrugtes paa tilsvarende Maade ialt kun 35 Kr.

Under disse Forhold har det været muligt ubeskaaret at imødekomme alle større Ønsker om Indkøb af enkelte betydelige Genstande, der virkelig kan siges at hæve Provinsmuseernes Standard. Det gælder saaledes i 1944 Odenses Barokkiste med fin Intarsia fra ca. 1650, 1945 Odenses nyklassiske Sølvterrin fra ca. 1790, et lokalt Sølvsmedearbejde, og Aalborgs Empiremøblement fra Randerup Herregaard. De uundgaaelige, men ret smaa Nedskæringer har som sædvanlig især ramt uspecificerede Andragender om Hjælp til Indkøb, men kun yderst faa af Andragenderne har i disse to Aar faaet helt Afslag. Man har kunnet imødekomme alle rimelige Ønsker om Hjælp til Konserveringer og yde flere mindre Museer Støtte til blandede Indkøb.

Overfor de ny tilkommende statsanerkendte Museer, der jo alle faar Ret til Part i denne Bevilling, skal jeg gentage, at det nytter lidet eller intet at indsende Andragender uden at nævne noget bestemt Tal. Saadanne Ønsker kan der vanskeligt tages Hensyn til. Nævnes der en Sum, er der Haab om i det mindste at faa noget af den tildelt.

Sekretærens Oversigt over Fællesbevillingens Fordeling godkendtes.

Dagsordenens Punkt 3, *Museumskonsulenternes Virksomhed*: Under dette Punkt udtalte den Tilsynsførende Dr. *Broholm*: Arbejdet med Ordningen af Provinsmuseerne er blevet fortsat efter de Linier, som blev meddelt paa Aarsmødet 1944. I 1945 er der arbejdet i Maribo Museum, hvor Protokollen førtes à jour, og Ribe, hvor det samme skete. Endvidere blev der truffet Aftale om Nyordninger i Varde, Holstebro og Hjørring Museer. I 1946 er Arbejdet paabegyndt i Hjørring, fortsat af cand. mag. Knud Larsen. Holstebro Museum er nyopstillet og protokolleret. Det samme gælder Varde Museum. I Efteraaret vil Randers og Hobro Museer blive besøgt, og, saavidt Tiden tillader det, vil Skive og Ribe Museer blive ordnet og Protokollen ført à jour. Konsulenten er i Færd med at udarbejde en Plan for ensartet Behandling af nyttilkomne Oldsager, paa Grund af hvilken der vil kunne føres effektiv Kontrol med hele Landets Oldsagsbestand. Erfaringen har vist, at alt for mange Oldsagsfund er for daarligt oplyst, idet de foreliggende Oplysninger har været alt for tilfældige. Jeg henstiller, at man opfordrer Konsulenten til ved første Lejlighed at redegøre for disse Planer. — Af Hensyn til Museernes Økonomi

henlægges saa meget af Arbejdet som muligt (f. Eks. Renskrift af Protokoller og arkivalske Undersøgelser) til Nationalmuseet som Vinterarbejde, hvor Museets topografiske Arkiv er til Disposition.

C. A. Jensen udtalte som Tilsynsførende med de historiske Afdelinger:

I Finansaaret 1. April 1944—31. Marts 1945 er udført forskelligt Arbejde for følgende Museer ved Museumskonsulenten: Museet for Holstebro og Omegn, hvor Samlingerne fra historisk Tid er blevet omordnet efter den sidste Aar lagte Plan. Lolland-Falsters Stiftsmuseum, hvor der er paabegyndt en gennemgribende Ordning af Samlingerne i Forbindelse med en større Udvidelse af Museets Lokaler. Man har naaet at opstille Samlingerne fra Tiden indtil c. Aar 1700. I Kalundborg og Omegns Museum er der paabegyndt en ny Registrering af den først indsamlede Halvdel af Museets Samlinger fra historisk Tid samtidig med, at der bliver malet Numre paa disse Genstande. Skive Museum har faaet en Række Genstande fra historisk Tid registreret og paamalet Numre. For Viborg Stiftsmuseum er der planlagt og i Løbet af Vinteren paabegyndt en ny Registrering af Samlingerne fra historisk Tid. — Arbejdet har i dette Aar været en Del generet af de urolige Forhold under Besættelsen. I Vintertiden har Konsulenten iøvrigt været til Tjeneste for Nationalmuseets 2. og 3. Afdeling, ligesom han i Juli Maaned i 14 Dage deltog i 3. og 7. Afdelings Bøndergaardsundersøgelser i Sydsjælland.

I Finansaaret 1. April 1945—31. Marts 1946 har Museumskonsulenten udført Arbejder for følgende Museer: I Møns Museum er foretaget en Revision af Protokol og Samlinger fra historisk Tid, Numre er malet paa Genstandene, ligesom der i Forbindelse hermed er ændret lidt i Genstandenes Opstilling, desuden er der indrettet et Par nye Værelser. For Lolland-Falsters Stiftsmuseum er der foretaget Ændring af Genstandenes Opstilling i tre af Fri-lands-museets Bygninger. Paa Kalundborg og Omegns Museum er den paabegyndte Revision, Nummerering og Beskrivelse af Genstandene i et Seddelregister blevet fortsat. I Viborg Stiftsmuseum er ligeledes fortsat med Revision af Protokollen over Genstande fra historisk Tid, Genstandene er blevet paamalet Numre og udførligt beskrevet i et Seddelregister. Endvidere er Museerne i Lemvig og Varde blevet besøgt, og et Protokolleringsarbejde ved de to Museer er planlagt for det kommende Aar. I Vintertiden har Museumskonsulenten været til Tjeneste for Nationalmuseets 2. og 3. Afdeling.

Punkt 4, *Regnskabsafklæggelse*. Kassereren, *Uldall*, meddelte følgende: Medlemskontingenter for 76 Museer i 1944 var 760,00 Kr., Aarets Indtægter i alt 3.918,21 Kr., Udgifterne 287,73 Kr., hvorefter der var 3.630,48 Kr. at overføre. I 1945 indkom fra 77 Museer 770,00 Kr. i Kontingenter, Aarets Indtægter i alt 4.517,68 Kr., Udgifterne 326,75 Kr., til Overførsel bliver derefter 4.190,93 Kr. Regnskabet er revideret af Hjorth-Nielsen. Det godkendtes.

Punkt 5, *Eventuelt*. *Engelstoft*, Køge, vilde gerne have Nationalmuseet til at lave Instruktionskursus for Provinsmuseernes Kustoder. Det var ogsaa ønskeligt at faa nærmere Kontakt mellem Foreningen og Museerne, eventuelt kunde hvert Museum aarligt indsende en kortfattet Beretning om sin Virksomhed. Han foreslog desuden at forsøge med Aftenaabning i Provinsmuseerne. Mange Mennesker har ikke Tid til at gaa paa Museum om Dagen. I Køge Museum faar Kustoden Halvdelen af det, der kommer ind ved Aftenbesøg. — *Broholm* meddelte, at man var begyndt at modtage nogle af Provinsmuseernes Kustoder til Instruktionskursus paa Nationalmuseet, saaledes havde Kustoden fra Randers opholdt sig her en Maaned. — *Klem* anbefalede i Tilslutning til Engelstofts andet Punkt, at Museerne meddelte deres Bekymringer til Foreningens Bestyrelse.

Museumskonsulent *Halkjær Kristensen* redegjorde for Indsamlingen af Tinnmærker, der nu er afsluttet. Der er kun fundet Kandestøbermærker af 10—12 Mestre, der grupperer sig i Perioden ca. 1720—1820. At der ikke findes Mærker af flere Mestre, skyldes sikkert, at Tinnet i høj Grad har været udsat for Omsmeltnings. H. K. havde gennemgaaet Kandestøberlavets Papirer i København og fundet et meget stort Antal Mestres Navne. Det er nu Tanken at publicere de fremdragne Mærker samt alle kendte Mestres Navne.

Punkt 6, *Bestyrelsesvalg*. Da der ikke afholdtes Møde i Fjor, afgik nu hele Bestyrelsen og Revisor. Af den afgaaende Bestyrelse ønskede Formanden samt Friis, H. P. Hansen og Uldall ikke Genvalg.

Til Formand valgtes *Albert Thomsen*, Holbæk, hvorefter *C. A. Jensen* og *Norn* genvalgtes. Som nye Medlemmer af Bestyrelsen valgtes *Klem*, Kronborg, *Svend Larsen*, Odense, *Søgaard*, Den gamle By og *Steensberg*, Nationalmuseets 3. Afdeling. Endvidere valgtes to Revisorer. (Bestyrelsen konstituerede sig senere med *Norn* som Næstformand, *Svend Larsen* som Kasserer og *Steensberg* som Sekretær).

Dirigenten, *Klem*, hyldede de afgaaede Medlemmer og specielt Formanden. Den nye Formand, *Thomsen*, takkede for Valget og foreslog *J. S. Møller som Foreningens Æresmedlem*, idet han mindedes de Resultater, der i Møllers Formandsperiode fra Foreningens Start indtil nu er opnaaet for Museerne; det er de første Skridt, der koster det største Arbejde. Forsamlingen gav sin enstemmige Tilslutning til Forslaget.

Mødet sluttede med Frokost i Industriforeningens Lokaler.

Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i Helsingør 30. August—1. September 1946.

Allerede paa det foregaaende Aarsmøde, i September 1944, forelaa der Indbydelse fra *Frederiksborg Amts historiske Samfund* til at afholde Aarsmødet i 1946 i Helsingør. Den særlige Anledning hertil var Frederiksborg Amtssamfundets 40-Aars Jubilæum; dertil føjedes Ønsket om, at det som det første Aarsmøde ude i Landet efter Krigen maatte faa en særlig festlig Karakter. Krigen trak dog i Langdrag, og selv efter Befrielsen kunde det se ud som Trafikforholdene i Landet først vilde bedres i et saa langsomt Tempo, at Mødet maaske maatte opgives eller udsættes. I 1945 kunde intet Møde afholdes, men i Løbet af Efteraaret forbedredes Trafikforholdene saa meget, at Planerne om Mødet i Helsingør kunde genoptages, og trods de overordentlig vanskelige Indkvarteringsforhold i Helsingør besluttedes det at gennemføre Mødet. De der var med, vil sikkert være enige om, at Repræsentanterne fik en Modtagelse fra Helsingør Bys og Frederiksborg Amts og Amtssamfunds Side, som de sent vil glemme; den eneste Betænkelighed maatte være, om andre Samfund og Byer efter denne Udfoldelse af Gæstfrihed fremtidig vil vove at indbyde Repræsentanterne, men i den Forbindelse maa det jo huskes, at Mødet i Aar netop havde sin særlige Karakter paa Grund af Jubilæet og som det første Møde efter Befrielsen.

Den 29. August styrtede Regnen ned i stride Strømme, og det saa ud til at Mødet vilde drukne i Regn. Reglen har jo været, at de første Dage har Repræsentanterne siddet i en tæt Sal og stønnet af Varme, nogle har trukket i Skjortæærmer og andre er faldet i Søvn; først paa Udflugtsdagen er det blevet koldt og regnfuldt. I Aar var vi heldige; tre straalende Sensommerdage indrammet af Regndage før og efter Mødet. Bedre kunde det ikke være set fra Mødedeltagernes Synspunkt.

Mødet begyndte, som det var naturligt i Helsingør, med en *By-*

vandring. Deltagerne samledes foran St. Olai Kirke, og derfra fulgte vi Magister *Hugo Matthiessen* gennem gamle Gader og Gaarde. Flere af Deltagerne ytrede deres Forbavselse over hvor meget af den gamle Sundtoldbys Særpræg der er bevaret i Strandgadekvarteret. Magister Matthiessen sluttede sin Rundtur paa Brandtomten foran den frilagte Strandgade-Husrække og gav sit Bidrag til Drøftelsen om denne ved at gøre opmærksom paa, i hvor høj Grad den var bygget til at ses under en Gades Perspektiv. Efter dette Indblik i gammel dansk Bykultur sluttede Deltagerne sig til Magister *Chr. Axel Jensen*, der viste os rundt i St. Olai og St. Mariæ Kirker. Lidt over Kl. 20 samledes Deltagerne i Laxmandsalen i Karmeliterklostret. Efter at Museumsdirektør *Knud Klem* og Formanden havde budt velkommen, holdt Mødets svenske Gæst, Professor fil. dr. *Sigfrid Svensson* fra Lund, et inciterende Lysbilledforedrag om »Høgkonjunktur och folkkultur«. Hovedindholdet af dette Foredrag haaber vi senere at kunne bringe som særlig Artikel i »Fortid og Nutid«. Aftenen sluttedes med Samvær paa Hotel »Øresund«, hvor Fællesforeningen lod servere Øl og Smørrebrød.

Repræsentantmødet den 31. August fandt Sted om Formiddagen i »Kongens Kammer« paa Kronborg; dette smukke og intime Rum havde Slotsforvaltningen med stor Elskværdighed udset og stillet til Foreningens Raadighed. Her samledes ca. 60 Repræsentanter for følgende Foreninger og Institutioner: De historiske Samfund for Frederiksborg Amt, Københavns, Holbæk, Sorø og Præstø Amter, Lolland-Falster, Fyns Stift, Hjørring, Viborg, Vejle, Ringkøbing og Ribe Amter samt Samfundene for Aarhus Stift og Sønderjylland. Desuden Jysk Selskab, Historisk Samfund (Kbh.) og Historisk-topografisk Selskab for Søllerød. Endvidere Rigsarkivet, Landsarkiverne for Nørre- og Sønderjylland, Matrikulsarkivet, Stednavneudvalget, Dansk Folkemindesamling og Videnskabernes Selskabs Arkivkommission. Dertil kom de ved Museumsforeningens Aarsmøde repræsenterede Museer (se S. 367) samt Museerne i Grenaa og Nyborg.

Formanden, Museumsdirektør Dr. phil. *Poul Nørlund*, indledede sin Beretning om Foreningens Virksomhed siden 1944 med at minde de døde: Museumslederne Guldsmed Kyser, Apoteker Olufsen, Apoteker Toft og Forretter Jens Alby; Finanshovedbogholder, Lektor Hans Bjarne (Formand for Søllerødselskabet) og Landsarkivar Hans Knudsen. Formandens Mindeord om sidstnævnte er aftrykt andetsteds i dette Hefte (S. 392).

Foreningens Medlemstal er uforandret 145; et stort Bibliotek og Institutet for Samfundsökonomi og Historie er gaaet ud af Foreningen, et Par Museer er kommet ind.

For 1943 har Styrelsen ikke uddelt nogen Pris, men blandt Afhandlingerne i Amtsaarbøgerne fra 1944 har Styrelsen fundet Redaktør *Sven Arnvigs* Skildring af »Billedskæreren Anders Mortensen fra Odense og Malerens Hans Schütte fra Odense« i Fynske Aarbøger værdig til Foreningens Pris paa 200 Kr. Bedømmelsen ledsages af følgende Udtalelse:

I de to Artikler har Redaktør *Sven Arnvig* behandlet Emner, som Lokalhistorikerne ellers sjældent giver sig i Kast med, sikkert fordi Studier af kunsthistorisk Art kræver specielle Forudsætninger. I dem begge har Forfatteren flittigt udnyttet Kildestoffet i Fyns Landsarkiv til Belysning af to interessante Kunstnere fra 17. Aarhundrede, og især i den udførlige Afhandling om Billedskæreren Anders Mortensen har han gjort et energisk Forsøg paa at udrede den gamle Kunsthaandværkers stilhistoriske Forudsætninger, at analysere hans Arbejder og derved at bestemme, hvilke Værker der med Rette kan tilskrives ham. Selvsagt mærkes det paa adskillige Punkter, at Forfatteren ikke er Kunsthistoriker af Fag, og ikke alle Problemerne vedrørende Odense-Billedskæreren er løst. Men begge de livfuldt skrevne Artikler beriger vor Viden om de paagældende Kunstnere, og ved sit Detailstudium af Billedskæreren er det lykkedes Forfatteren at rette en gammel Fejltagelse og før nogen Fagmand at føre afgørende Beviser for, at Odense-mesterens Navn er Anders Mortensen og ikke — som hidtil sagt — Anders Sørensen.

Formanden omtalte derefter, at Foreningen til sit Æresmedlem Professor *Knud Fabricius'* 70-Aars Dag havde udsendt et *Festskrift* med Bidrag fra danske Lokal- og Kulturhistorikere. Økonomisk lod dette Foretagende sig kun gennemføre ved at lade Festskriftets Artikelstof indgaa i Tidsskriftet »Fortid og Nutid«s Række. Tidsskriftets Abonnenter fik herved mere, end de havde Krav paa; paa den anden Side var selve Festskriftet af større Format og paa bedre Papir og tilmed trykt i saa lille et Oplag, at det bliver en Sjældenhed, — Prenumeranterne har altsaa ogsaa faaet noget særligt. Paa Grund af de urolige Arbejdsforhold naaede man kun at faa et enkelt Eksemplar, Fødselarens eget, færdigt til selve Dagen; de øvrige Eksemplarer blev noget forsinket. Værket er ikke i Boghandelen.

Vedrørende *Lokalhistorisk Haandbog* udtalte Formanden: Det Udvalg, som Styrelsen i 1944 havde udpeget til at tage sig heraf, bestod af Formanden, Landsarkivar Knudsen og Sekretæren. Efter Hans Knudsens Død er Kontorchef Gunnar Knudsen paa min Anmodning indtraadt i Udvalget. Dette har paa Grundlag af de Drøftelser, der fandt Sted ved sidste Aarsmøde, i Samraad med Landsarkivar Hvidtfeldt planlagt Værket i Enkeltheder, og Styrelsen har søgt og opnaaet en Bevilling paa Finansloven til Støtte af Forarbejder m. m. paa ialt 15000 Kr. fordelt paa 3 Aar. Hertil

kommer de 1000 Kr., som af Foreningens egne Midler er bevilget til Forarbejder, ved sidste Aarsmøde. Landsarkivar Hvidtfeldt har allerede foretaget Henvendelser til en Række Medarbejdere, som Udvalget har været med til at udpege, og de allerfleste af dem, man har henvendt sig til, har svaret ja. Det er altsaa Hensigten, at dette Arbejde nu skal fremmes i ret hurtigt Tempo. Fra anden Side er der ganske vist kommet Planer frem om et Leksikon for Middelalderhistorikere, men det kan næppe begrunde en Ændring af vore Planer.

Ogsaa *Præstegaardsværket* vil i nær Fremtid blive fremskyndet, naar Sekretær Langberg, der er Sjælen i det, faar friere Hænder til at tage sig af det.

Vort Tidsskrift *Fortid og Nutid* trænger til Udvidelse. Der er bl. a. peget paa, at det burde give Plads til mere udførlige Meddelelser fra Arkiver og Museer, ledsaget af Billedstof. Det trænger ogsaa til større og mere præsentabelt Format. Men i Øjeblikket svigter den økonomiske Basis. Det overvejes dog indenfor Redaktionen at lade Tidsskriftet afslutte sin første Række med indeværende Aargang for derefter at gaa over til et noget større Format, der lader Billeder komme bedre til deres Ret. Sker dette, vil der ved Afslutningen af XVI. Bind blive udsendt en Indholdsfortegnelse omfattende Forfatterregister og Emnefortegnelse. I indeværende Aar vil Tidsskriftet udkomme med 10 Ark, eet mere end sædvanligt.

I Forbindelse med Foreningens publikatoriske Virksomhed omtalte Formanden en Henvendelse, han havde modtaget fra Kommunelærer Poul Billgren om Ønskeligheden af at faa et Værk om *Skolebygningerne*, en Slags Sidestykke til *Præstegaardsværket*. I Skolemuseet findes et stort Antal Fotografier; Laur. Pedersen har i sin Tid samlet meget Stof, der bl. a. findes i Statens pædagogiske Studiesamling. Men Formanden var betænkelig ved nu, da vi havde to store Værker under Forberedelse, at tage en tredje Op-gave op; den bør maaske snarest løftes af Danmarks Lærerforening. Maaske skal vi rette en Henvendelse herom til Danmarks Lærerforening.

Styrelsen har paany drøftet *Foreningens Indtægtsmuligheder*. Den paa Arkivar Hassøs Initiativ oprettede *Dansk historisk Fællesfond* har bevilget sit første Tilskud til Historisk Tidsskrift, der var i Vanskeligheder; i det hele er denne Fond noget af en Skuffelse, og vi tør næppe vente os store Bidrag fra dens beskedne Midler. — For Fællesforeningens Vedkommende er der en Mulighed, som maa prøves: en Henvendelse til Byraadene, hvoraf kun 16 staar som Medlemmer — der burde jo være 80.

Opmærksomheden har ikke blot været henvendt paa Forenin-

gens egne Indtægsmuligheder, men i lige saa høj Grad paa *de historiske Amtssamfunds økonomiske Forhold*. I en Artikel i »Jyllandsposten« har fhv. Postmester C. Klitgaard gjort opmærksom paa det urimeligt lave Statstilskud, der ydes til Amtsforeningerne. Samtidig udsendte vi sidste Vinter en Forespørgsel til Samfundene om Statstilskudets Størrelse i de senere Aar. Af de indløbne Svar fremgik, at Statstilskudet nu over hele Linjen er nede paa 150 Kr. pr. Samfund, dog faar Fyn som Dobbeltamtsamfund 300 Kr., og Sønderjylland har faaet 600. I 1944/45 var Statstilskudet 155 Kr.; et enkelt Samfund fik dog et Eengangstilskud paa 500 Kr. Udviklingen har iøvrigt været denne: 1915: 200 Kr. 1920: 350. 1921: 400. Derefter uafbrudt Nedgang. 1926: 360. 1927: 280. 1932: 155. 1945: 150. Postmester Klitgaard er inde paa, at man hellere maa frasige sig Pengene, — det vil Ministeriet sikkert ikke have noget imod! Men Undersøgelsen var fremkaldt af en Henvendelse fra Bestyrelsen for Historisk Samfund i Holbæk, der anmodede Fællesforeningen om at tage et Initiativ overfor Ministeriet med det Formaal at faa Tilskudet forhøjet. Formanden havde ogsaa henvendt sig til Ministeriet og mødt Forstaaelse overfor Sagen. Foreningerne staar paa en bestemt Konto, hvor flere og flere Foreninger er kommet ind. Man har foreslaaet en Forhøjelse til 500 Kr., — det vil ikke være tilraadeligt at gaa højere nu.

Til sidst nævnte Formanden, at Foreningen havde været i Forbindelse med Sekretæren for »*Föreningen för svensk kulturhistorie*«, Professor Sigfrid Svensson, vedrørende et nærmere Samarbejde med de svenske lokalhistoriske Foreninger. Man er blevet enig om at arbejde for omfattende *Bytteforbindelser* mellem de danske amtshistoriske Samfund og de svenske Hembygdsförbund. Vi har fra Sverige modtaget en Liste over de svenske Foreninger, der ønskede saadanne Forbindelser oprettet, og denne Liste er mangfoldiggjort og sendt til de danske Amtssamfund. En tilsvarende Liste over de danske Amtssamfund er sendt til Sverige. Fra Norge har »*Landslaget for Bygde- og Byhistorie*« foreslaaet et nærmere Samarbejde med Fællesforeningen; først og fremmest ønsker man her en gensidig Deltagelse i hinandens Møder; vi haaber dette kan udvikle sig til mere.

Under den paafølgende Drøftelse i Tilslutning til Formandens Beretning udtaltes:

Tidemand-Dal: Vi savner Stof til Aarbøgerne. Kan vi ikke faa visse Direktiver med Hensyn til dette fra Fællesforeningens Ledelse?

Fang: Ja, Bunden er skrabet. — Vær forøvrigt forsigtig overfor smarte Forlagsfolk, som vil have anbefalinger!

Skovmand: Det er ikke let for Fællesforeningens Styrelse at optræde som Raadgiver. Men der maa dog være Stof nok. De svenske Aarbøger kan sikkert virke inspirerende. Naar Svenskerne er et Hestehoved foran os, kan det maaske hænge sammen med, at deres Enheder er mere omfattende end vore; Amterne er for smaa Enheder i mange Tilfælde; Landskabsgrænserne danner en bedre Ramme, naar det drejer sig om historiske Emner. Hvad om nogle flere Amtssamfund fulgte Fyns Eksempel?

Steensberg: Kan Institutet for lokalhistorisk Forskning ikke hjælpe? Vi trænger til at kombinere Arkiv- og Monumentundersøgelse, saaledes som det er prøvet med de gamle danske Bøndergaarde. Her er der et rigt Stof.

Vibæk: I 1944 udtrykte jeg det ønskelige i at gøre det paatænkte Leksikon til et almindeligt dansk historisk Leksikon. Nu ser der ud til at blive to Foretagender. Vil det ikke betyde Spild af Kræfter og Penge?

Formanden: Sprog- og Litteraturselskabet har tænkt sig et 4 Binds Værk. Men vi skal orientere os, saaledes at Opgaverne bliver holdt ude fra hinanden. — M. H. t. Institutet har dets Formand Professor Alb. Olsen, været for optaget i den senere Tid til at kunne udfolde noget Initiativ. Smaaafhandlinger ligger dog helt udenfor Institutets Arbejdsomraade. Jeg har Indtryk af, at der er Emner nok. Det er Forfatterne, man skal søge at interessere. Led blandt de yngre! Skovmands Tanke bør alvorligt overvejes.

Tidemand-Dal: En Sammenlægning vil betyde, at der kommer kvantitativt mindre Stof frem.

Klem: Jeg er bange for, at det gaar ud over den snævert lokalprægede Interesse, der spiller en stor Rolle i de enkelte Amtssamfund.

Boesen: Rigshistorikerne vil i mange Tilfælde gerne have visse Spørgsmaal lokalhistorisk belyst. Har det lokalhistoriske Institut ikke en Opgave her?

Fang: Tanken om Sammenslutning af historiske Amtssamfund bør tages op til alvorlig Overvejelse.

Klem: Enhederne maa ikke blive for store. Men der er noget rigtigt i Tanken.

Fang: Kan man ikke godt lave Sammenslutning og dog bevare de smaa Enheder?

Gulddal advarede mod at gøre Enhederne for store. Paa Fyn er man ved Ydergrænsen af, hvad man kan tillade sig. Vi mødes bedre med vore Medlemmer i de smaa Enheder.

Hvidtfeldt: Det var et vigtigt Spørgsmaal, Tidemand-Dal rejste. Lokalhistorisk Haandbog skulde blive en Hjælp til at præcisere og anvise Opgaver. Boesen og Fang har Ret i, at der trænges

til Retningslinjer. Bøndergaardene og Skolebygningerne er gode Eksempler paa Emner, der kunde tages op. Jeg kunde ønske, at Styrelsen vilde tage denne Sag op til nøjere Overvejelse. Tilskyndelser er paakrævet overfor de Forfattere, der sidder rundt omkring og venter paa Tilskyndelser.

Alb. Thomsen: Mangler der Stof, er det Redaktionens egen Skyld. Lad os undgaa Gengangerstof: Præstehistorier, Hørrens Behandling osv. Som Eksempel paa nye Emner kan nævnes Arbejderbevægelsen. Hvem startede de lokale Arbejderbevægelser? Husmandsbevægelsen og Andelsbevægelsen fortjener ogsaa større Opmærksomhed. Her vil der være baade mundtlig Tradition og vel ogsaa nogle pauvre Forhandlingsprotokoller at bygge paa. Vi kunde jo ogsaa undersøge: Hvem staar som Medlem af de historiske Amtssamfund? Det er dem, der kommer fra den grundtvigske Højskole. Men vi maa have flere med: Arbejderne, Husmændene. Men saa maar vi først skrive om Emner, som interesserer dem!

Formanden: Vi skal nok overveje, om vi fra Centralinstitutionerne kan tage et Initiativ op overfor Amtsforeningerne.

Derefter drøftedes Foreningernes Tilskudsforhold.

Tidemand-Dal: Skal vi have mere i Tilskud, maa det begrundes. Men tænk blot paa en Post som Udveksling. Vi udveksler 40 Bøger, en stor Post for et lille Samfund. Byraadene bør give mere til de lokale Samfund.

Lausten-Thomsen: Det har glædet mig at høre, at der tænkes paa en Udvidelse af Fortid og Nutid. Formen har aldrig helt svaret til dets ypperlige Indhold. I Sønderjydske Aarbøger har vi Annoncer paa Omslaget, i Sønderjydsk Maanedsskrift har vi Masser af Annoncer. Her er en Udvej for de amtshistoriske Samfund.

Hvidtfeldt: Vore fleste Medlemmer er Gaardmænd og Lærere paa Landet; i Købstæderne har vi kun enkelte Medlemmer, mest blandt Akademikere og i den højere Borgerstand, kun yderst faa Arbejdere. M. H. t. Tilskudene bør Styrelsen af Fællesforeningen inden næste Repræsentantmøde undersøge, hvordan Forholdene er. De ligger sikkert yderst forskelligt.

Klitgaard: Forfatterhonorarerne er som for 50 Aar siden. De økonomiske Vilkaar er saadan, at vi slet ikke kan konkurrere med Aviserne.

Høirup: Odense Byraad har bevilget 500 Kr. om Aaret til Historisk Samfund. De andre Bver vil vi prøve at faa med. Men de helt store Tilskud bliver det naturligvis ikke. — Tanken om Sammenslutning af Amtssamfund vil jeg gerne anbefale. Fyn er ikke for stort. Da Sammenslutningen mellem Odense og Svendborg fandt Sted, var der mange i Svendborg Amt, der var bange for,

at de andre vilde vokse os over Hovedet. Det er ikke sket. Men Fyn er jo ogsaa et afrundet Hele.

Haugsted: Vi skylder Formanden Tak for hans Henvendelse til Ministeriet. Vi maa være glade ved at faa 500 Kr. i regelmæssig Støtte fra Staten. Trykkeudgifterne er steget fra 800 Kr. i 1908 til henved 4000. Byernes Tilskud er meget smaa, selv Aarhus giver kun 200 Kr. Saa er Pengeinstitutterne dog lettere at faa i Tale. For os er Problemet ikke at finde Stof, men at faa Plads til Redaktionens Initiativ.

Formanden: Diskussionen har været nyttig for Amtsforeningerne — knap saa nyttig for selve Fællesforeningen.

Kontorchef *Gunnar Knudsen* fremlagde Regnskabet, som han havde overtaget under Landsarkivar Knudsen's Sygdom. *Formanden* takkede Kontorchefen, fordi han midlertidigt havde paataget sig dette Hverv i en vanskelig Stund. Regnskabet (trykt S. 390—91) godkendtes.

Magister *Chr. Axel Jensen* refererede kort Museumsforeningens Møde.

Formanden: Det store Personskifte i Museumsforeningens Styrelse faar ogsaa Følger for Fællesforeningens Styrelse. Alb. Thomsen er blevet Formand i Museumsforeningen, hvis Formand er »født« Medlem af Fællesforeningens Styrelse. Det vil sige, at baade hans og Landsarkivar Knudsen's Poster nu staar ledige. Samtidig trækker Sekretæren sig tilbage. — Formanden hyldede fhv. Kredslæge *J. S. Møller* for hans grundlæggende Arbejde i Museumsforeningen.

Efter en Frokostpavse genoptoges Mødet paa Kronborg om Eftermiddagen, og der indleddes med *Valg*. Efter Forslag af Lausten-Thomsen blev Kredslæge Møller i sin Egenskab af Æresmedlem i Museumsforeningen betragtet som selvskreven Medlem af Fællesforeningens Styrelse. Til Sekretær valgtes Landsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, medens den hidtilværende Sekretær overtog Kassererposten. Til den tredje Post var foreslaaet Rasmus Mortensen og H. K. Kristensen. Ved skriftlig Afstemning valgtes Lærer Mortensen til denne Plads. Styrelsens Sammensætning er derefter: Dr. Nørlund (Formand), Hvidtfeldt (Sekretær), J. S. Møller, G. Knudsen, Chr. Axel Jensen, Alb. Thomsen, Rs. Mortensen og Roar Skovmand (Kasserer). Revisorerne, Klem og Galster, genvalgtes.

Kl. 14,30 optoges en *Drøftelse af, hvorledes man kunde sikre Kilderne til Besættelsestidens Historie*. Indlederne var: Rigsarkivar *Axel Linvald*, Amtslæge, Dr. *H. Lausten-Thomsen*, Kommunelærer *Albert Thomsen* og Bibliotekar, Dr. phil. *Albert Fabritius*. Deres Indlæg er alle trykt efter Talerens Manuskript foran i dette Hefte (S. 325 ff.).

Formanden takkede Indlederne. Der forberedes paa Frihedsbevægelsens Samraads Initiativ en Centralsamling, hvori Stoffet fra Udstill-

lingen i Frimurerlogen skal danne Kernen; denne Samling vil blive forestaaet af Nationalmuseet. Men det er rimeligt, at ogsaa Lokalmuseerne samler Stof; det samme gælder Tøjhusmuseet og Kriminalmuseet. Jeg vil fraraade, at man opbevarer Film i Lokalmuseerne, — de bør opbevares i Filmarkivet.

Eriksen, Tøjhusmuseet: Siden 9. April har Tøjhusmuseet samlet ind ad mange Veje: via Officerer, via Politiet, og vi har nydt godt af baade de Allieredes og Modstandsbevægelsens Velvilje. Vi har ialt faaet over 1000 Numre.

Lehnsbaron *Berner Schilden Holsten:* Kan Fællesforeningen ikke lave et Uddrag af disse Oplysninger til de historiske Samfunds Aarbøger, en kort Artikel paa et Par Sider i hver enkelt Aarbog?

Professor *Aage Friis:* Ja, og Særtryk af det udførlige Referat!

Det vedtoges, at Dr. Fabritius og Landsarkivar Hvidtfeldt sammen skulde udforme en Meddelelse om Mødets Forhandlinger om dette Emne til Ritzaus Bureau.

Om Aftenen samledes alle Deltagerne til Helsingør Kommunes festlige Middag i Industriforeningens Restaurant. Ingeniør *Vejstrup* præsiderede som Vært, og det blev sent, inden man skiltes.

Heldigvis blev Natten forlænget med en Time paa Grund af Overgangen fra Sommertid til Vintertid, og næste Formiddag mødtes Deltagerne igen paa *Kronborg*, hvor Slotsforvalter, Oberstløjtnant *F. Johansen*, viste os omkring og med sit uimodstaaelige Lune fortalte om de Genvordigheder og besværlige Forhandlinger, som Tyskertiden havde paatvunget ham. Med god Grund takkede Dr. Nørlund ham, fordi han havde vogtet dette vort dyrebareste nationale Mindesmærke saa vel i de trange Aar. Mange af Deltagerne fik først nu Klarhed over, hvor udsat *Kronborgs* Stilling havde været i Krigens seneste Fase.

Inden vi forlod *Kronborg*, maatte vi ogsaa se *Handels- og Søfartsmuseets* nye smukke Opstilling; her viste Museumsdirektør *Klem* og Inspektør *Munthe af Morgenstjerne* omkring.

Fra *Kronborg* toges i Rutebiler, som Hornbækbanen gæstfrit havde stillet til Raadighed, langs Stranden til *Hellebæk* Badehotel, hvor *Frederiksborg* Amts historiske Samfund gav Frokost. Ved Frokostbordet mindedes Direktør *Klem* i en Tale krydret med fornøjelige og rørende Træk fra *Baggesens* Tid det gamle *Hellebæk*. Der blev dog ikke Tid til at dvæle længe ved *Hellebæk*minderne og den skønne Udsigt over Sundet. Deltagerne steg atter ind i Bilerne, der nu kørte til *Gurre* Ruin, hvor Arkitekt *C. M. Smidt* veloplagt og paa sin egen intense Maade førte os ind i *Arkæologens* Værksted, saa den gamle *Borg* tog Form i *Tilhørernes* Fantasi. Dermed sluttede *Aarsmødet* 1946.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING
REGNSKAB FOR 1944

I N D T Æ G T.

Beholdning Marts 1944	8574,30
Kontingenter: fra Foreninger	1108,64
Byraad	240,00
Institutioner	1010,00
Statstilskud	1000,00
Renter	190,82
Abonnement, Salg af Skrifter	1507,25
Bidrag til Værk om danske Præstegaarde:	
fra Carlsbergfondet	1500,00
Skrikes Stiftelse	500,00
Bidrag til et Festskrift	390,00
I alt Kr.	16021,01

U D G I F T.

Sekretærhonorar	300,00
Bogtryk	2289,63
F. Hendriksens Atelier	194,69
Forfatterhonorar	759,50
Forfatterpræmie	200,00
Aarsmøde	668,20
Rejseudgifter	100,00
Ekspedition af »Fortid og Nutid«	271,01
Porto og diverse	319,43
Beholdning Marts 1945	10918,55
I alt Kr.	16021,01

Ovenstaaende Regnskab er revideret og fundet i Overensstemmelse med Bilagene.

H e l s i n g ø r, den 30. Marts 1945.

Knud Klem.

Georg Galster.

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF
DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

16^{DE} BIND

KØBENHAVN
H. HAGERUP'S FORLAG
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (M. SIMMELKJÆR)

1945—46

Redigeret af *Roar Skovmand* (Foreningens Sekretær)
under Medvirkning af *Gunnar Knudsen* og *Chr. Axel Jensen*.

INDHOLD

AFHANDLINGER:

	Side
SVEND AAKJÆR, Landsarkivar: Kirkeafgift og Kirketiende i Ribe Stift 1321—1682	76
C. J. BECKER, Museumsinspektør, mag. art.: Litteratur om Danmarks Forhistorie 1941—1944.....	344
H. BERNER SCHILDEN HOLSTEN, Lensbaron: Nogle genealogiske Studier i dansk Heraldik.....	89
ALBERT FABRITIUS, Bibliotekar, Dr. phil.: De litterære Kilder til Besættelsens Historie.....	340
ARTHUR FANG, Direktør: Af et Torvvs Historie	10
GEORG GALSTER, Museumsinspektør: Sagnet om Læderpenge .	35
H. P. HANSEN. Museumsforstander: Statsbankerotten i Over- leveringen	212
EJLER HAUGSTED, Bibliotekar: Lidt om romanske Stenmestres Arbejder i Aarhus Stift	59
HOLGER HJELHOLT, Arkivar, Dr. phil.: De danske Vandmøller og Kilderne til deres Historie.....	22
JOHAN HVIDFELDT, Landsarkivar: Kilderne til Besættelses- tidens Historie	229
CHR. AXEL JENSEN, Museumsinspektør, mag. art.: Om adelige Gravminder fra Senrenaissancens og Bruskarokkens Tid..	119
KNUD KLEM, Museumsdirektør: Af det ældre danske Vejvæsens Historie	183
C. KLITGAARD, flv. Postmester: Forandring af Vendsyssels Vestkyst.....	1
GUNNAR KNUDSEN, Kontorchef, cand. mag.: Gamle Haandvær- kernavne	130
HANS KNUDSEN, Landsarkivar: Bygningshistoriske Brandforsik- ringsarkivalier.....	200
H. LAUSTEN-THOMSEN, Amtslæge, Dr. med.: En Kilde til Sted- historie.....	220
— Kilder til de onde Aars Historie.....	332

	Side
AXEL LINVALD, Rigsarkivar: Besættelsestidens Arkiver	325
H. F. PETERSEN, Præst i Flensborg: Stephan Klotz indenfor Flensborgs Porte	155
— Stephan Klotz offentlig og privat	297
GUDMUND SCHÜTTE, Dr. phil: Stephan Klotz offentlig og privat	295
AXEL STEENBERG, Museumsinspektør, Dr. phil.: Norsk Kultur- historisk Litteratur under den anden Verdenskrig	280
HELGE SØGAARD, Museumsdirektør, Dr. phil.: Bemærkninger til Kolding Skomagerlavs Historie	144
ALBERT THOMSEN, Kommunelærer: Henrik Thott og Holbæk Len	170
— Museerne og Krigstiden	336
OLE WIDDING, mag. art.: To Former for Landskifte i Mark- bogen 1682	245

ANMELDELSER:

Litteratur om Danmarks Forhistorie 1941—1944 [C. J. Becker]..	344
Nyere Herregaardslitteratur [Hans Lassen]	307
Norsk kulturhistorisk Litteratur under den anden Verdenskrig [A. Steensberg]	280
<i>H. C. Broholm</i> : Danmarks Bronzealder I—II [C. J. Becker]	302
<i>Alb. Fabritius og Har. Hatt</i> : Haandbog i Slægtsforskning [Alb. Thomsen]	317
<i>Arthur Fang</i> : Roskilde [Axel Steensberg]	318
<i>P. V. Glob</i> : Studier over den jyske Enkeltgravkultur [Becker]..	298
<i>Georg Hansen</i> : Degnen [F. Skrubbeltrang]	323
<i>F. Elle Jensen</i> : Pietismen i Jylland [F. Skrubbeltrang]	321
Kultur minder [Sv. Larsen]	362
Roskilde-Studier [Alb. Thomsen]	319
<i>Axel Steensberg</i> : Gamle danske Bøndergaarde [C. G. Feilberg] ..	314
Tøjhusmuseets Skrifter [H. D. Schepeleln]	365
<i>J. S. Vanggaard</i> : Oplevelser. Mennesker. Synspunkter [H. Hjel- holt]	364

FORENINGSMEDDELELSER:

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings Aarsmøde 1946	367
Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde 1946	381
Regnskab for 1944 og 1945	390
Nekrolog: <i>Hans Knudsen</i>	392

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING
REGNSKAB FOR 1945.

I N D T Æ G T.

Beholdning Marts 1945	10918,55
Kontingenter: A. Foreninger	1143,58
B. Byraad	220,00
C. Institutioner	1010,00
Statstilskud	1000,00
Renter	261,24
Fortid og Nutid	672,48
Andet Bogsalg	503,15
Festskriftet	2140,00
I alt Kr.	<u>17869,00</u>

U D G I F T.

Sekretærens Honorar	400,00
Trykkeriudgifter	5683,67
Bestyrelsens Rejseudgifter	149,50
Ekspedition af »Fortid og Nutid«	391,29
Porto og diverse Udgifter	271,50
Lokalhistorisk Haandbog	300,00
Kassebeholdning pr. 15. Marts 1946	10673,04
I alt Kr.	<u>17869,00</u>

Af Kassebeholdningen udgør:

Bevilling til Præstegaardsværket	7552,40
Foreningens øvrige Midler	3120,64
Kr.	<u>10673,04</u>

K ø b e n h a v n, den 15. Marts 1946.

Gunnar Knudsen.

Ovenstaaende Regnskab er revideret og fundet i Overensstemmelse med de fremlagte Bilag.

H e l s i n g ø r, den 11. April 1946.

Knud Klem.

Georg Galster.

HANS KNUDSEN

1. Juli 1882 — 5. Maj 1946.

Dansk historisk Fællesforening har lidt et stort tab ved landsarkivar Hans Knudsens død i foråret 1946. Han var lokalhistoriker først og sidst, og saa godt som nogen hørte han hjemme i vor kreds. Lige siden han i 1907 tog sin skoleembedsexamen, ja vist allerede før, var han knyttet til vore landsarkiver. I mange aar sad han i Viborg landsarkiv under Georg Saxilds ledelse, og hans godmodige lune og stilfærdige skepsis sekunderede paa morsomste maade Saxilds brede humor og vittige spot. Der var ikke kedeligt paa arkivets læsesal, naar reglementet engang imellem blev brudt og samtalen kom i gang. Efter Genforeningen kom han en tid til Sønderjylland, og i 1924 blev han landsarkivar for Fyn, i 1934 for Sjælland. Han var Sjællænder af fødsel, proprietærsøn fra Taastrup, og vendte saaledes tilbage til sit udspring efter at have været hele raden rundt.

Landsarkivernes rige historiske kildestof fængslede ham. Han skrev mange større og mindre afhandlinger med emner hentet fra de protokoller og dokumentpakker som omgav ham, særlig i den tid han var redaktør af Samlinger til jysk historie og topografi (1921—30). Men han skrev ogsaa vejledende artikler i »Fortid og Nutid« om arkivmaterialet og dets rette brug, særlig om bispearkiverne, om raadstueprotokoller og tingbøger, og nu sidst i Festskriftet til Professor Knud Fabricius om: bygningshistoriske brandforsikringsarkivalier. For den haandsrækning, han som den erfarne arkivmand derigennem har ydet vore arkivgranskere, skylder vi ham her en særlig tak.

I 1941 blev han medlem af Fællesforeningens bestyrelse, hvor han var en pligtopfyldende kasserer. For hans kolleger i bestyrelsen var det vemodigt at opleve, hvordan hans kræfter mere og mere svigtede for hver gang vi mødtes. Vi mindes ham for hans hjælpsomhed, hans trofasthed, hans grundmurede saglighed og hans lune blink i øjet.

P. N.

Tilbud til vore Medlemmer!

Medlemmer af historiske Amtssamfund eller andre Foreninger under Dansk historisk Fællesforening kan til Favørpris erhverve:

E. Kroman: Skriftens Historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden.

1943. 91 S. m. 57 Ill. Bogladepris 6 Kr. Favørpris 3,60 Kr.

Holger Hjelholt: Skriftprøver — er udsolgt.

Kromans Bog faas portofrit tilsendt efter Indbetaling af Favørprisens Beløb paa Postgirokonto 3516, Dansk historisk Fællesforening, København K.

Endvidere tilbydes:

Nygaard: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier. 50 Øre.

Chr. Axel Jensen: Bibliografisk Vejledning for historiske Lokalsamlinger
50 Øre.

Holger Hansen: Om Opbevaring og Ordning af Købstadarkiver. 50 Øre.

Gamle Aargange af »Fortid og Nutid«.

Medlemmer af de historiske Amtssamfund kan ved Henvendelse til »Fortid og Nutid«s Redaktion, *Landsarkivet, Viborg*, faa Aargangene 1931—1942 for 2 Kr. 50 Øre pr. Aargang. Bind XV, Hefte 1 (1943) er udsolgt. De følgende Hefter faas — saavidt Oplaget rækker — for 1 Kr. 50 Øre pr. Hefte. Af ældre Aargange kan kun faas Bd. V—VII og Bd. VIII, 3—4. Prisen for dem er 3 Kr. pr. Bind = 2 Aargange.

Medlemmer, der er i Besiddelse af Dubletter af gamle Hefter (før Bd. IX samt Bindene XV—XVI), vil faa Værdien af disse refunderet ved Indsendelse af Hefterne til Redaktionen.

Meddelelse til »Fortid og Nutid«s Abonnenter.

Som det fremgaar af Oplysninger paa Omslagets Bagside, har man set sig nødsaget til paa Grund af indtrufne Stigninger i Trykningsudgifterne fra 1. Januar 1947 at foretage en mindre Forhøjelse af Prisen paa »Fortid og Nutid«.

Redaktionen.

INDHOLD

	Side
Axel Linvald: Besættelsestidens Arkiver	325
H. Lausten-Thomsen: Kilder til de onde års historie....	332
Albert Thomsen: Museerne og Krigstiden.....	336
Albert Fabritius: De litterære Kilder til Besættelsens Historie	340
C. J. Becker: Litteratur om Danmarks Forhistorie 1941—1944	344
Anmeldelser: Kulturminder (Sv. Larsen). J. S. Vanggaard: Oplevelser, Mennesker, Synspunkter (H. Hjelholt). Tøjhusmu- seets Skrifter (H. D. Schepelehn).....	362
Dansk kulturhistorisk Museumsforenings Aarsmøde 1946	367
Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde 1946	381
Regnskab for 1944 og 1945	390
Nekrolog: Hans Knudsen	392

»FORTID OG NUTID« udgives af Dansk historisk Fællesforening ved Foreningens Sekretær, Landsarkivar JOHAN HVIDTFELDT, Viborg, under Medvirken af GUNNAR KNUDSEN og CHR. AXEL JENSEN. Tidsskriftet udkommer som Regel med 9 Ark aarlig og koster i Boghandelen 7 Kr. pr. Aargang (bemærk den nye Pris!) To Aargange udgør et Bind. Det kan bestilles igennem enhver Boghandel. Medlemmer af Amtssamfund under Fællesforeningen kan ved Henvendelse til vedkommende Samfunds Bestyrelse faa Tidsskriftet til Favørpris. Til disse Medlemmer sendes Tidsskriftet saaledes, at der een Gang aarlig opkræves 4 Kr. + Portopenge, medmindre Redaktionen inden 1. Oktober har modtaget 4 Kr. indbetalt paa Girokonto 86264, Fortid og Nutid, Landsarkivet, Viborg. Bidrag til Tidsskriftet samt Bøger, der ønskes anmeldt deri, bedes sendt til Redaktøren, Landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg.